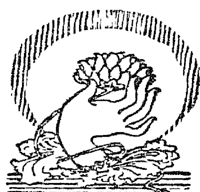
హంపిక్షేత్రము

గ్రంథకర్తలు:

కొడాలి వెంకటసుబ్బారావు, బి. ఏ.

కామరాజుగడ్డ శివయోగానందరావు

తృతీయ ముద్రణము, 1951

వెల రు 1—4—0

శ్రీ అజంతా ఆర్ట్ ప్రింటర్సు, విజయవాడ - 2

A Word of Gratitude

The Next day after the demise of Mr. Subba Rao, knowing that his bereaved child and wife are left with nothing to depend upon, the staff of our College (A. C. College, Guntur) seriously began to plan to provide something for the family. They had got a drama enacted by the Natya Sabha, Tenali, their famous Prataparudriyamu, to whom we are very grateful and the proceeds, an amount of Rs. 400 was placed in the bank later on to be shifted to the name of the boy and the staff did not sleep till they raised this amount to get his, this book printed. The promptness with which they donated and paid shows their excessive love towards the departed man and that shows how capable and popular he was. The zeal Dr. Strock and Dr. Sipes evince in every matter that concerns Mr. Subba Rao is something of a celestial nature. I thank the gentlemen who subscribed for the book and remain grateful for life to them.

—*Viswanatha Satyanarayana*

హెచ్చరిక

నా లిఖితపూర్వకమైన అనుమతి లేనిదే యిందులోని భాగములుగాని, పద్యములుగాని ఎందులోను ఉపయోగింపగూడదు. అట్లొనర్చినవారు నా నష్టమునకు బాధ్యు లగుదురు.

(Sd.) కొ॥ వెం॥ దు॥ నాగేశ్వరరావు.

హంపిక్షేత్రము

నేటిస్థితి

౧

అవి చరిత్రలో చూచిన యణువు లట్టె
మరువబడినవి, అవి కావ్యసరణియందు
అతిశయోక్తులు నమ్మరాదయ్యె వాని
కల్ల నిజమయ్యె నీవు సాక్షాత్కరింప.

పొంగిపోయిన యెడదలో పుటముపెట్టి
రగుల జొచ్చెను మాదు సామ్రాజ్య నాశ
నంపు తలపులు లోనియానందమంత
యావిరిగ మారె, ఆర్ద్రము లాతలపులు.

బ్రతికియు వేయి, ప్రాణములు బాసియు వేయి మదేభమన్న సా
మెత కనుమోపహా చరితమేసుమి నీయది కానిచో మహో
న్నతి నఖిల ప్రపంచ గణనంబున మాయనికన్న నేటి దు
ర్గతి గనికూడ మాయుటకు రాదు భవత్కథ శాశ్వతం బళే.

కొండకుకొండకుఁ బ్రకృతి కొక్కెమ్ములూదెను, లంకెలంకలై
చండసురాధిసాయుధ వశంబులు గానివి శారుబారులై
యుండె మహాద్రివప్రవలయోన్నత గోపుర దుర్గపట్టణం
బెండిన యేటిదిబ్బనలె నెట్లిటు బీటలు విచ్చిపోయెనో?

ఒకకొండ కొకకొండ ఊపి రాడగనీని
ఉరిత్రాటియుచ్చు 'లా' నొప్పు నొకట
ఒకకొండ నొకకొండ యొడిలోన లాలించి
చుబుకంబు నిమురు 'లా' చొచ్చు నొకట
ఒకకొండ నొకకొండ ఓడించి యెత్తుగో
జబ్బలు చరచు 'లా' సాగు నొకట
ఒకకొండ రాజు పేరోలగంబున గట్లు
కొలిచి యుండినలాగు కదురు నొకట

కొండలును రాతిబండలుగూడ నిట్లు
మానవుల చేష్టలం దోనమాలు దిద్దు
వరవడి గ్రహింపగా జీర్ణవైభవముల
మరచి పోగల్గుదుమె తెల్గు చరితమందు.

అచలము లంచెలంచెలుగ నల్లిన కోటల దాట దీనదీ
ప్రచలతరంగ ఘాతముల బాధకు నక్రనిశాత దంతపుఁ
రుచులకు, పైన కూల్చెడి విరోధులబండలకుఁ తెగింపలే
క, చకితులైన మూఘులు వికర్తనకర్తలకే తుదిఁ నృపుల్.

తుంగభద్ర

పరిఖావ్యాజముతోఁన చుట్టుకొని పంపాస్రోత మాత్మీయ సుం
దర నీలాకృతి త్వత్పురాద్రిచయబద్ధస్వాంగయై వప్రబం
ధురదుర్గప్రతిబింబితాంబుచలనోద్యోగంబులోఁ పొంగి శ
త్రురయంబుఁ బరిమార్చి నైజబలమందుఁ బొందెనాసన్నుతుల్.

నిగనిగలాడు సోయగము నాదేకాని
నీలిమబ్బులకు రానేర దనుచు
గబగబ నడచు లాఘవము నాదేకాని
తెలిమబ్బులకు వట్టిదే యటంచు
తళతళ లాడెడు తళ్కు నాదేకాని
మబ్బు దివ్వెల నుత్తమాట యనుచు
జిలుజిల్లు మనిపించు చలువ నాదేకాని
వర్షాభ్రముల రిత్త వాక్యమనుచు

సొగసులో పారుదలలోన చుట్టుపట్ల
చిందుశీకరములలోన జీవనముల
లోన పంపాస్రవంతిక సానువులను
వ్రేలు మేఘప్రవాహాల నేలుకొనును.

౨

రాళ్ళు

శిలలు ద్రవించి యేడ్చినవి జీర్ణము లైనవి తుంగభద్రలోఁ
పల గుడిగోపురంబులు సభాస్థలు లైనవి కొండముచ్చు గుం
పులకు చరిత్రలో మునిగిపోయిన దాంధ్రవసుంధరాధిపో
జ్జ్వల విజయప్రతాపరభసం బొక స్వప్నకథా విశేషమై.

నునుపులు సానబెట్టకయె నూత్నము లెప్పటి కప్పుడే శిలా
గణములు, ఒక్కటొక్కటి శకంబులనాటి చరిత్ర నూరిపో
సిన యది తత్కళాప్రతిభ జీల్చిన దుష్టవిధిప్రధాన సా
ధనములు.కూడ విస్మయవృతంబులు కించి దుపాత్తదుఃఖముల్.

ఈపెనుకొండబండ లెటులెత్తిరో ఆకసమంట లాఘవ
ప్రాపితకార్యమా యిది 'సభాస్థలులైనవి కోటలైనవం
తా పనివాండ్ర కౌశలవిధానమె చూపు బలే' నవీనయం
త్రోప్రకృతుల్ విదేశపువిధుల్ పిసరంతయు నేర్చినారటో!

కొక్కెముల్ రాతినొక్కులుగాగ ఉయ్యాల
సలిపినా డొక కొండపలక తొలిచి
సోపానములు రాతిసుళ్లుగాగా నుయ్యి
కొట్టినా డొక కొండగుట్ట తొలిచి
దూలముల్ రాతిబాదులెగాగ హర్మ్యము
కట్టినా డొకకొండకటిని తొలిచి
వేదులెల్లను రాతివిరుపులుగా రచ్చ
దిద్దినా డొకకొండదిబ్బ తొలిచి

సర్వనిర్మాణముల నదిప్రచయమునందె
శిల్పి చేతిసాధనముల చెక్కినాడు
మరలు లేకుండ యంత్రాలమహిమలేక
ఆమహాశక్తికిని హేతు వరయలేము.

సర్వనిర్మాణమును శిలాస్థావరంబు
నాడు హంపీ వెలుంగు విన్నాణమందు
సర్వనిర్మూలనము శిలాస్థావరంబు
నేడు హంపీ నశించిన పాడుస్థితిని.

తి మ్మ రు సు క చ్చే రి

తిండికి లేక ఎంగిలి జీవించిన మేనున తెల్గురాజ మా
ర్తాండుని తేరుపై ప్రణవతత్త్వము దెల్పెడి బాలకృష్ణుడై
యుండిన మంత్రి తిమ్మరుసు ఊహల పావనమైన రచ్చలో
మండిన మంటలో నదియు మారె మసీదుగ మాచరిత్రలో.

చా క లి దా ని మే డ

[రామరాజు చాకలి కన్నెను వలచినాడు. దానికి దివ్యభవనము కట్టించినాడు. తురకలు బద్దలుకొట్టినా పగలనంత దాని పూర్వవైభవము ఇప్పటికీ కాస్త కనిపిస్తుంది.]

చాకలికన్నె లేనగవుచాలున ముత్తెపుపంట మానస
వ్యాకులమైన తచ్చరణవాతరయోద్ధత ధూళిధూసర
స్వీకృతమస్తకుండయి వసింపగ గట్టినమేడ శిల్పవి
ద్యాకృషిలోన శిల్పికి సతంబౌక భావము లూను వ్యాఖ్యయో.

చాకలిమూటలో మురికిచాలుల శాంతియు సేవ ఓర్పు లే
కీకృతమౌట గాంచి గుణకీర్తన చేసెను రామరాజు మా
చాకలికన్నె వన్నె పరజా తళుకీనిన మేడగోడలన్
తాకిన చిత్రచిత్రముల తల్పముపై ప్రణయామలాత్ముడై.

అష్టకోణ జలక్రీడాగారము

జలధారాంతర కేళికానిలయ మష్టాస్యంబు తత్క్రీడలో
పల స్వేచ్ఛావరణీయు లూగుదురు శుంభద్వ్యోమగంగాసరి
త్కలహంసీమృదు రావగీతముల నాకాంక్షించుచున్ రాచవా
రలు చేటీజనహాస్యవాగమృతధారా మోహితాత్మావధుల్.

దురంతస్మృతి

బాకుపోటున చిమ్మి బడిన నెత్తురుజల్లు
వెల్లవేసెనె రాజ వీధి నిచట
గళపాశములు నీల కబరీభరంబుల
పదనులో మిత్తి సాపడెనె యిచట
కులదేవతకు మ్రొక్కుకొను వేళ హారతి
పొగలతావికి కత్తు లెగసెనె యిట
అంత్యసందేశ గాఢాలింగనంబుల
కలియనొత్తెనె చురకత్తి యిచట
శిరము తెగి మొండెమై కోటబురుజుమీద
పడక నిలిచిన "కాపలా" భయము చేత
శాత్రవులు కోట కెగబ్రాక జంకి సమయ
మునకు వేచుక తలదాచుకొనిరె యిచట.

దేవాలయములు

ఏదేవి చిలికెనో ఈపాలమీగడ
విట్ఠలాలయశిలా వేదులందు

ఏ జోదుచిందెనో ఈ రక్తగంధము
నరసింహదేవు పేరురము మీద
ఏ శిల్పి దిద్దెనో ఈ కారుమబ్బులు
ద్వారపాలక రాము తేరు* మీద
ఏ రాజు తూగెనో ఈ తులాదోలలో
తులసిబంగారు మొక్కలకు మ్రొగ్గి
ఏ మహాభక్తు డిట జపియించినాడో
దివ్య కోదండరామ పవిత్ర శ్రమావ
నయన శబరీఫలాపేక్ష నియతుడగుచు
కాలపుం దాటులందు సంకరము లన్ని.

ఆంధ్రాధిపాతపత్రాచ్ఛాదనాచ్ఛ వై
రూపాక్షనాథు రబ్బురపు కాంతి
♦ సరిగమపధనిసస్వరవల్లకీతుల్య
రవ విఠోబా స్తంభ రాగఫణితి
కోదండరామ సాంగోపాంగ నీలరో
చిః ప్రసారార్ద్రి శిలాప్రతిష్ఠ

---

* ఈ గుడిని హజార్ రామస్వామి ఆలయ మంటారు. అక్కడవున్న రాతిరథముమీద చిత్రములను చూచ్చి.

♦ ఇది విఠోబా ఆలయములోనిది. అక్కడి స్తంభనిర్మాణం బహు చిత్రంగావుంది. ఒక పెద్ద స్తంభం మధ్యవుంటే దాని చుట్టూ ఏడు పిల్ల స్తంభాలు వుంటవి. అవి ఆరోహణావరోహణక్రమంగా సప్తస్వరాలు పలుకుతవి.

ద్వారదేశాధిష్ఠ శ్రీరామదేవాల
యస్థ శిలా చిత్రయజ్ఞవాటి
పన్నగస్వామిశయ్యాసపాండురారు
ణచ్ఛవిప్రసన్న ప్రశాంత ప్రమోద
పద్మనాభ మహాదేవు ప్రతిమగాంచి
విస్మయాధిక్యమున దేహవిస్మృతులము.

కోదండరామస్వామి

ఇనవంశోద్భవు డాలికై రణము చేయించెఁ గదా నీకు నై
తన కోదండము నెక్కువెట్టెనట స్వార్థం బామహాదేవదే
వుని కే కల్గ మనుష్యమాత్రులకు తప్పో నైజశక్తిప్రతా
ప నిరూఢుల్ సుతు లుండగా కలిగెనా పంపాసతీ! దుఃఖముల్!

నరసింహస్వామి–విరూపాక్షస్వామి

గజినిమహమదు కోపించి కత్తినెత్త
సోమనాథుడు పిడికెడు చూర్ణమయ్యె
నారసింహునికోరల నణకి నేటి
కీవిరూపాక్షుకంటిలో నిసుము చల్లి.

3

మంటలో నీదుమూర్తిని మాడ్చునాడు
కామదహనార్చిలో అగ్నికణ మొకండు
గాని కన్పింపబోదు ముష్కరవిరోధి
ఖడ్గములు పూతములో? రోషకలుషితములో?

సంకీర్ణములు

ఆంతరంగిక భాషణాలయంబున దిమ్మ
పగులు చూపింప దిప్పటికిగూడ
పంపాసరస్సులోపల లేతతరగలో
విరుపు కన్పింప దీవేళగూడ
"చిగురుకొమ్మైనను చేవన్న" పెద్దన్న
నుడి పొల్లుగాని దిప్పుడునుగూడ
* భీమసేనేక్షణాభీలరక్తిమలోన
నలుపు కన్పింప దీనాడుగూడ
జడము లివి చేతనత్వంపుజాడ లేల
నేటికిని వీనిలో నిల్చి నిలిచిపోయె ?
దివ్యసామ్రాజ్య పీఠాధిదేవత యగు
మా తెలుగువీర్య మేల యచేతనంబు ?
ఈ జీర్ణకుగ్రామ మేమి చూపించును
తెనుగు రారాజు పండిన యశస్సు
ఈ "లంజదిబ్బ ♦" యం దేనీతి నిలుచును
రాకాసి రే డంటరానిమంట

---

* కమలాపురము వెళ్లే త్రోవలో నగరరక్షకుడుగా పనిచేసిన భీమనాయకుని ప్రతిమ నల్లరాతిమీద ఎర్రరాతికళ్ళతో చెక్కినారు. బ్రతికి వున్న మనిషికి కోపం వస్తే ఇంత కంటిమెరుపు వుండదు.

♦ అప్పటి భోగమువాళ్ల వీథిని ఇప్పుడు లంజదిబ్బ అంటున్నారు. ఇక్కడే సీతమ్మను రావణుడు అపహరించి ముట్టుకోబోయి పతివ్రతాగ్నికి భయపడి గడ్డతో అమ్మవారిని రథముమీద పెట్టుకొన్నాడట.

ఈపాడుగుళ్ళలో నేమి శేషించెను
తెలుగుభక్తుడు కత్తి తెగిన మెరుపు
ఈకొండకోనలం దేమి శబ్దించును
వాల్మీకి యమృతంపు వానచినుకు

భారతీయపురాణ రూపములలోన
తెలుగు సామ్రాజ్యము వన్నె దిద్దుకొనెను
జీర్ణవిద్యామహారణ్య సీమయందె
కనుక ఫలితము రెంట నొక్కటిగ నిలుచు.

రామయ్య మర్కటరాజుతో భాషించు
గుట్టరాయలవారి కోటకొమ్మ
సీతమ్మ స్నానాలు చేసి జపించిన
రేవు శత్రులు తేలలేనిలోతు

మాతంగముని తపోమహిమ నేర్చినకొండ
గుహ కమలవ్యూహగుణము కలది
శబరి యెంగిలిపండు చవుల నూరినగుహ
రారాజు దైన ఫిరంగిశాల

మాపురాణ వీరులనాటి మహిమలెల్ల
ఆంధ్రసమ్రాట్ప్రజా రక్షణాలయములు
గా స్థిరపడినవి నిజముగా కనబడి
తుదకు పౌరాణికములట్లు తూలిపోయె.

మ హా ర్ణ వ మి శా ల

[దసరా దిబ్బ]

కురిసిన దెచట వాక్కులజృంభణములోన
కవిరాజుపైన బంగారువాన
సలిపిన దెచట ధూర్జటి దివ్యలేఖిని
నవ్యవారాంగనా నర్తనంబు
తొడిగిన దెచట నిస్తుల రాజహస్తము
కవిపితామహు కాలి కంకణంబు
విరిసిన దెచట ప్రవీణవాచస్పతి
రామలింగని హాస్యరస సమృద్ధి
అది శిలలదిబ్బ దసరాలకైన దిబ్బ
తెలుగు లలితకళాదేవి తీర్చినట్టి
కొలువుకూటపుదిబ్బ వన్నెలకుదిబ్బ
మా మహార్ణవమీశాల మంటపంబు.

ఆడుచున్నది రెక్కలార్చి గరుత్పతి
తెలుగుజెండా కర్ర తీసికేల
పిలుచుచున్నది పాలపిట్ట రాయలపేళ్ళు
వరుసగా గద్దె నెక్క రదియేల
పాడుచున్నది రిచ్చపడి కోకిలాంగన
అష్టదిగ్గజము లేమైరి రారు
విలుచుచున్నది నెమ్మి విసిగి వన్నెలరాళ్ళ
తళు కమ్మదేల వర్తకులగుంపు

ఆంధ్ర సామ్రాజ్య నాటకాభ్యంతరమున
చివర తెర జారిపోయినచిన్నె లరసి
మంగళంబును బాడినమాడ్కి నేమొ
తీరి గొంతెత్తుచున్న దీ ద్విజకులంబు.

స్నా నా ల చె రు వు

అతిథుల స్నానాలకై త్రవ్వినారటో
పనిబూని యీ రాతివలక చెరువు
పొడిపించినారటో మడిబట్ట తగిలింప
రకరకంబులగుబ్బ రాతి మేను
జపతపంబులకయి సమకూర్చినారటో
పుణ్యాంగనలు రాతిపూలపీట
కరగించినారటో గంధాక్షతద్రవ
స్ఫటిక శోణిత రాతిపాలనురుగు
వానతడిసినభూమియై సానవడిన
ఇనుపకమ్మియునై కోతగనిన కొయ్య
ముక్కయై నీటిబొట్టుల మొనలుకరుగు
చందనంబయ్యె తెల్గు వజ్రాలగుండె
నాడు, శత్రులు భేదించునాడుగూడ.

న ర్త న శా ల

కాళ్ళ పారాణిచిక్కని నృత్యవేళల
చెమటలో కరగిపోయినది "చార[illegible]

చక్రభ్రమణవేళ జలతారు తలకట్టు
తెగినముత్యాలు దిద్దినది "ముగ్గు"
విశ్రమ కేళికావేళ వాదించి ప
చ్చీసులో నెంచి కచ్చినది "పావు"
నృత్యగానపరీక్ష నెరిగి దినాభ్యాస
మునకు ధరించి విప్పినది "గజ్జె"
తెగిపోలేదు, చెరగనులేదు, కదలి
పంటగడి తప్పలేదు సప్త స్వరాల
కనుగుణంబుగ మ్రోయ మానినది లేదు
నేటికిని గిన్నరాంగనానిచయ మాంధ్ర
రాజకన్యానుసరణపరత్వ మందు
తెలుగు నర్తనశాలలో తిరుగుకతన.

వెన్నెలరేల మా తెలుగుపేరులు కిన్నరకామినీ వయో
భ్యున్నతి కొల్లగొందురట పూర్వము తమ్ముల రాచకన్నియల్
మన్ననచేసి ప్రేమమున మంచినగాథల జ్ఞప్తి నాకమం
దున్నను వాడుకల్ విడువనోపరు నైజము లిట్టివేగదా.

నర్తనశాలలో ప్రణయనాట్య మొనర్చిన భీమబాహువై
వర్తనమప్డు కీచకునివంతితిహాసములోన తెల్గు భూ
భర్తపసిండిసాలపయి బారిన మ్లేచ్ఛుల కంటిచూపులన్
వర్తిలు కీచకత్వముల వంతునకొక్కడు లేడె భీముడై.

గురుపూజలో తృప్తి కుదురని సన్యాసి
చిరునవ్వు మొలక వంచించె నేమొ
సిరిగర్వమున దృష్టి చెదరిన సిద్ధాంతి
గుణాకారలబ్ధి సంకుచితమేమొ
కవిరాజు పద్యసంకల్ప హర్షంబున
విషమాక్షరంబు కన్పింపదేమొ
దాసియయ్యు పతివ్రతాత్వభంగము కోడి
నిట్టూర్పులో నగ్గి నిలిపెనేమొ
తెలుగురాజుకుపుట్టిన తెగులుపురువు
తొలిచెనోయేమొ ఆంధ్రుల తొలకరిసిరి
కానిచో ఎన్నఁడనుకోని దీనచరిత
కాస్పదంబయిపోవునే ఆంధ్రమాత !

హంపీస్థాపన

[ఆనెగొందిపకరానున్న చిన్న పట్టణమారు హంపి. దానిస్థాపననుగురించి అకడివారు అనుశ్రుతముగా చెప్పుకొనే కథ యిది. ఓరుగల్లు కాకతీయులతో ఢిల్లీపాదుషాలు పోరాడి వరుసగా పన్నెండు సంవత్సరాలు ఓడిపోయినారు. చివరకు యుద్ధములో గెల్చి రాజును ఖైదిగా పట్టుకొన్నారు. హరిహరరాయ బుక్కరాయలలో ఒకరు మంత్రి, ఒకరు సేనాపతి. పాదుషా ఢిల్లీ వెళ్ళేటప్పుడు [ఆ అన్నదమ్ములను జామీనుగా ఉంచుకొని, యుద్ధాలలో తనకయినఖర్చు యావత్తు ఇస్తే వారిని వదలివేస్తానన్నాడట. తెలుగువారు డబ్బు ఇవ్వలేదట. లాభములేదని పాదుషా వారిని విడిచిపెట్టి వెళ్ళిపోయినాడు. తర్వాత అన్నదమ్ములు సిగ్గుతో అడవులలో తిరుగుతూ ఉంటే శ్రీ విద్యారణ్యస్వామివారు వారి రాజలక్షణాలు గ్రహించి హంపీలో వారిని ప్రభువులుగా నిలిపినారట. కొంతకాలనికి వారు చూపిన అనాదరణకు స్వామివారు వారిని శపించినారట. ఈశాపము మార్చినాము.)

"ఆహార్యమైన సిరి యంతయు నీవలె తెల్గువారు, హా
మీ స్వాహాక్కదేవులు సుమీ" అను మ్లేచ్ఛుని గేలిపల్కులో
సాహసాత్మమున్నదా ? మరువ జాలెన ? ద్వాదశవర్ష సంగర
శ్రీప్రశంసభ్రష్టు "తెల్గునృపసింగము"చేత ప్రతాపరుద్రుచేన్.

ప్రిడంచారయ నైజతేజులును, పారంపర్య శౌర్యాగ్నికీ
లార్తర్మించు దీనులై తురకసమాబద్ధులై, వాంచినా
రా టంచెన్నత శీర్షముల్? జలదధారాభిన్నమై మేరువే
నీర్సైపించెనా? చూతురా 'తెలుగురాణీ' గర్భ నిర్భేదముల్ ?

అనుచునోర్గల్లు పురవీథులందునిలిచి
తెలుగుతల్లులు ఘోషిల్లి పలికినారు
హరిహరుడు బుక్కరాయల నడుగడుగున
కుములుచున్నారు దృష్టి దిక్కులకు బరపి.

కాకతిరాజ్యవైభవవికల్పనదక్షుడు మ్లేచ్ఛరాజు ఢి
ల్లీకి ప్రయాణమై చనె; ఫలించిన పంటల కాసుగూడ బం
దీకృతమోక్షయత్ననిరతిన్ వ్యయపెట్టరు తెల్గువారు; రి
క్తీకృత లాభనిశ్చయవిధిన్ చ్యుతు లాహరిరాయసోదరుల్.

మొగిలు మరుంగునంబడి విముక్తరుచుల్ ప్రకటించుభాస్కరుల్
తెగబడలేరు కర్మనియతిన్ ; అటులే హరిరాయసోదరుల్
జగముల నేలజాలు గుణసాగరు లయ్యు పరాజయవ్యథా
నిగళము దాల్చి తెల్గుజననిన్ భజియింపకరాక [illegible]లై.

సిగ్గుపడపోయి శక్తిలో మ్రగ్గిపోయి
కారడవులందు తిరుగుచున్నారు జాలి
బ్రహ్మవిద్యాఫలప్రాప్తిప్రభల జిష్ణు
మాధవస్వామి కరగి సన్మాన మిచ్చె.

పనష్ట
హరిబ
స ము
శరణావ

“కాలముమారిపోయి శునకంబులు బొబ్బటిలంభోజ [illegible]ల్
చాలక నిల్చిపోయినవి, శాశ్వతమౌ విజయక్రాతుల [illegible]
శాలవబీజమే పరవశంబున పొంగి పునఃప్రయత్నా [illegible]
ఛాలత లల్లి నిర్మలయశస్సుమముల్ విరియిపోవునొ [illegible]స్.”

అనుచు కుందేళ్ళు బోయల ననుకరించు
వేటకుక్కల తరుము పవిత్రదేశ
మరసి తనపేరు దానిపై బరపి మంత్రి
పూత మొనరించి భావిసంపూర్ణదృష్టి.

వనవాసవ్రతనిష్ఠురత్వమున సర్వాంగవ్యథాశుష్కుఁ డ
య్యును ఆంధ్రావనిఘోషలో తనకు సాయుజ్యంబు లేదంచు నెం
చెను సన్యాసి ప్రతిష్ఠ జేసెనట సు శ్రీయుక్తగా హక్కరా
యుని విద్యానగరాంధ్రభూపతి సముద్యోగంబులో పొంగుచున్.

విష్ణువర్ధను డపుడు నవ్వెనట, హర్ష
బాష్పపులకిత శంపాభవంబు నూత్న
తేజ మొక్కటి ఆంధ్రభూదేవునొసట
తోచినది యంత దేవదుందుభులు మొరయ.

అరయుచుండిరి విమానముల్ వరుస నిలిపి
తన్మహోత్సవమాధుర్యతన్మయులయి
గౌతమీ శాతవాహన శాతకర్ణి
వంశభవులను "చాళుక్యవంగడమును."

పంచాంగస్థిర సన్ముహూర్త నగరప్రారంభమహా దానధ
ర్మాంచిద్భూషణవస్త్రరత్ననిచయ ప్రఖ్యాతి నాశీస్సు గా
వించెన్ భూసురవాణి; అందొకటి తృప్తిం జెందగాలేక కో
పించెన్, పాతకు లయ్యు విప్రు లపు డుర్వీనాథ సంపూజ్యులే.

ఆ కోపమె శాపంబై
కాకోలవిషాగ్ని రేచి కాల్చినదట సు
శ్రీకము విద్యారణ్య గు
రైకము హంపీపురీమహాశ్శేఖరమున్.

విద్యారణ్యమహర్షి నిత్య మని భావించెన్ మహారాజ సం
పద్యోగంబున హక్కరాబుక్కలము దేవస్వామి కన్నెర్రయై
సద్యోవైరము దాల్చి మండెనట మాత్సర్యాగ్నిలో ధూమవే
ణీద్యోతంబయి నేలమట్టమట హంపీపట్టణ శ్రీద్యుతుల్.

నిలిచినన్నాళ్ళు నొకతీరు వెలిగినదియు
వెలిగినన్నాళ్ళు మిరిమిట్లు గొలిపినదియు
విజయనగరమ్ము చరితలో విస్మృతమయి
కవిసువాక్చిరజీవితాంకము వహించె.

విద్యారణ్యులు

[కాకతిరాజ్యము నశించినది. దేశక్షోభ చూచి, వెంటనే తపస్సుమాని రాజకీయములలో ప్రవేశించి హంపీలో తెలుగురాజ్యము పునఃప్రతిష్ఠచేసి మంత్రియై, సంస్కర్తయై, మతోద్ధారకుడై, మళ్ళీతపస్సుతో ముక్తిపొందినవాడు విద్యారణ్యులు. ఈయనవిగ్రహము విరూపాక్షుని గుడివెనుక వున్నది. రోజూ పూజాపునస్కారములు జరుగుతూవుంటవి. ఏటేటా ఉత్సవము జరుగుతుందట. ఇతనికి విరూపాక్షస్వామితో సమంగా సత్కారం జరుగుతోంది. ఆవిగ్రహాన్ని చూచినప్పుడు కలిగిన ఆవేశంలో స్ఫురించిన భావాలు యీ పద్యములకు ఆధారము.]

తమము నడంచి యుత్తమపదంబును పొందిన మానులందు స్వా
ర్థమొకటె గుత్తగొన్నది పరస్పర సంశ్రయభావ బంధన
క్షమమయి పొల్చువ్యక్తియును సంఘముదానినతిక్రమించి స్వీ
యమునకు లోకముఁ వదలినట్టిఘనుల్ నిను మెచ్చుకొందురే!

"లోకము భద్రమై సుఖవిలోకనమై పొలుపొందునాడు స్వ
ర్లోకమొ మోక్షమో గని వెలుంగుట ధర్మముగాని; లోకమే
చీకటిదై విపత్తులకు చిక్కిననాడు తపంబు మోక్షముఁ
చేకొని ముక్కుమూసుకొని చెట్టుల గుట్టల బట్ట ధర్మమే?"

అని తలపోసి తెల్గుభువనప్రియంబున కడ్డుకట్ట వే
సిన మహనీయమూర్తివని చెప్పిరి నిన్నొక విగ్రహంబు చే
సి నిలిపి నిత్యముఁ ప్రజ భజించుచు నుండుట గాంచి ధన్యజీ
వనపథవర్తులైతి మనువారలు నీగుడి చూడవచ్చుచోఁ.

దేశక్షోభ, మరాజకంబును, మదాంధీభూత శత్రుక్షమా
ధీశోజ్జృంభణ, మార్త పౌరజనవృత్తిచ్ఛేదనోద్రేక, మ
త్యాశాపూరిత రాష్ట్రపాలక దురంతాఖ్యానమున్, కాకతి
శ్రీశుం డోడిననాడు తెల్గుధర ముంచెన్ నీయశస్సృష్టికై.

అల నందాన్వయ మగ్గిలో పొగిలి నీరై పోవ, నందుండి మా
ర్యుల సామ్రాజ్యము బైటబడ్డయది విప్రుండొక్క డానాశస్సృ
ష్టులకున్ హేతువు నీవొ, కేవలము తేజోమూర్తివై స్వాతికో
జ్వలసృష్టిప్రతిపాదకుండ వయినావా? తెల్గు సంశ్లాఘనన్.

చెరిచిన దాని బాగుపడచేయుట దుర్లభ, మట్టి తెల్గురా
జ్యరమను, ఓరుగల్లు నిలయంబున కోటలుపడ్డ రాళ్ళ పెన్
బరువుల క్రుంగుదాని, సులభంబుగ పైకి తెరల్చి దివ్యసుం
దరరుచి మూర్తి చేసితివి తల్లిఋణంబును తీర్చినావు పో.

ఒకచేత, పాడైన ఓరుగల్ సిరులను
విద్యానగరరాజవీధి కెత్తి,
ఒకచేత, క్షీణత నొందు హిందూమత
వైశాల్యభావ సంపదల నెత్తి,
ఒకచేత, రాజకీయోన్నతిలో మంత్రి
శక్తియుక్తుల "పరజాల" నెత్తి,
ఒకచేత, యోగసాయుజ్యాంత రానంద
తత్వసారాచ్ఛసాధనము లెత్తి

ఇహపరంబుల మతరాజకీయములను
ఒకటికొక్కటి పొసగని వికటవస్తు
జాలముల నైక్యపరచి నిస్సంగ మందు
సంగివై సంగమందు నిస్సంగి వైతె ?

అపుడు పురాణ కాలమునయందు వసిష్ఠుడు: రాజ్యవేత్తలక్షా
నిపుణుడు సాధుపుంగవుడు నేడు మహాత్ముడు గాంధి, తెల్గుభూ
మిపతిచరిత్రవేళనుసుమీ యుగమధ్యమునందు నీవు; మా
తృపద నితాంతపూజకు విఘించిన బ్రహ్మము మూడుమూర్తులా?

ఒకకాలంబున నొక్కదివ్యఋషిచేయూత రాజ్యనిర్మాణసా
ధకవర్గంబును శక్తిమంతమయిస్వాతంత్ర్యంబు స్థాపించు, న
ట్లొకడా నీదు పవిత్రజీవితము వర్తించుత, యశఃకాయు కా
ముకులౌవార లెటుల్ దలంచిన సదా మోదంబు గాకుండునే ?

అది జలాంతర్గత మఖిలలోకలయంబు
వటపత్రమున మోచువా డొకండు
అది కాలకాకోల మగ్నిదగ్ధలయంబు
గళమునందున నిల్పగల డొకండు
అది ప్రభంజన వేగ మాకంపనలయంబు
వరముతో గెడపెడివా డొకండు
అది మహాభూభార మణగద్రొక్కు లయంబు
కోడెలపై నిల్పువా డొకండు

4

కట్టుకథ లివి పౌరాణికములు తెల్గు
రాజ్యవిలయాంతరమున నరణ్యములను
కందమూలాల బ్రతుకును గడపు వెర్రి
బ్రాహ్మణుడు రక్షకుం డగువాడె? వింత?

నీకన్న గడుగొప్పవారలు తపోనిష్ఠాత్మకుల్ పుట్టరే
లోకంబందున? వారి దేవతలుగా రూపించి యేటేట పూ
జాకళ్యాణము సల్పినారె? ప్రజ లుత్సాహంబు రెట్టింప నీ
కే కావించు టదేలనోయి? పరమాంగీకార సూచిత్రతుల్.

"ఆత్మవత్సర్వభూతాని" యని తలంచి
నిన్ను నీదేశమాతతో నున్నతమగు
పదవి పొందించి ఆటలో పండినావు
ముక్తినీకు దేశానికి భుక్తి భక్తి.

నీపేరు శాశ్వతంబయి
నీపేరున నిల్చినట్టి నిలయము నుస్థిరమై
నీపూజ వీరపూజో
ద్దీపనమై యి నిల్చెనోయి తెల్గుధరిత్రిన్.

ఆకన్నుగావలలో నంతర్జ్వాలల షం
చానిల స్తంభనాత్మార్చి వెలుగు
ఆబొమ్మమోడ్పులో నసమాక్షు సెగకన్ను
మంట రేగినసుల్లు మాటు మణుగు

ఆకన్ను విప్పులో నఖిలరాజన్య శి
క్షాదక్షమైన వర్చస్సు మెరయు
ఆ చిరునవ్వులో నాంధ్రసామ్రాజ్య సు
శ్రీనవ్యజీవనశీల మిముడు

ఈ శిలావిగ్రహమునందె యింతగొప్ప
కుదురుకొనియుండ ఊహాలు గుములుకొనిన
ఎంతవాడవో నిను స్తుతియింప గలమె?
విజయనగరాంధ్రదేవుడవే నిజంబు.

కనకాభిషేకము

గణగణ బ్రోయుచుక్కయది కంచుఢక్కయంట చతుఃశ్రుతిప్రచా
రణమున వ్యాసరాయలు మెచ్చిన కింకరేంద్రవా
రణ మృగరాజ మంట భళిరా యన డిండిమభట్టు వానిపే
రణచగ వచ్చెనా యిత పహంకృతి రూపము నెత్తలేదుగా!"

అనువారు "ఇతడటయ్యా రెడ్లకవిరాజు
డిండిమభట్టు నోడించు చిన్నె
యొక్కటియు గానరాకున్నది వేషము
దక్క లేదేమొ వాదనకు శక్తి"
యనువారునై పరిజలంతంత పొంచి చూ
చెడువారునై వెంట నడుచుచుండ
విద్యానగరరాజవీథుల నిసుక చ
ల్లిన నేలపైన రాలినది లేక

శారదాంఘ్రిద్వయార్చనాంభోరుహంబు
వికసితంబైన మనసులో వేవెలుంగు
తేజములు నిండిపోయి మదేభగామి
ఆంధ్రకవిరాజు శ్రీనాథు డరుగుచుండె.

"ఆగమంబుల నిధియైన విప్రుడు తల
నేదయ్యా జుట్టు గోష్పాదమంత

శైవమతాచారసారాధ్వగుం డట
కనరాడుపో లింగకాయు మెడను
కవిరాజ బిరుదశంఖస్వనపేరితు
డా మంత్రివేష మెట్లావహించె
శారదోపాసనాధార దిగ్జయుడంట
పెట్టలేదు ముఖాన బొట్టుగాని

ఈవిరుద్ధప్రవృత్తి తా నెటు జయించు
ద్రవిడ ధాత్రి మహోవాణి తాండవించు
గౌడ డిండిమఋషి "నని" చూడవలెన
ఈవిచిత్రంబుల నని ప్రజ లేగుచుండ్రి.

తనవెంట వచ్చు శిష్యుని గాంచి నవ్వును
ఈప్రజ యూహా గ్రహించినట్లు
తన వైరిదైనవాదన నూహచేయును
తనలోన తానె వాదనల పెంచి
తనక విజయదీక్ష ననుభవించిన పూర్వ
విషయస్మృతుల నిప్డు వెరగుపడును
తనగెల్పులోన పొంగును రెడ్డిరాజుల
ఆదరణాంభోధి యనుచు మరియు

దైవవశమున నోటమి తనకు కల్గు
నేమొ యను కించ కించిత్తు నెరుగబోని
తెలుగుకవిరాజు రాయల కొలువునందు
చరణమును మోపె సభయు నిశ్శబ్ద మప్పుడు.

డిండిమభట్టు కీర్తిని గడించుటలో ముదితేరినాడు త
త్పాండితి దక్షిణాపథ విభావరి వెన్నెల లారబోసె మా
ర్తాండుని తేజ ముట్టిపడు తన్ముఖమండల మామహోత్సుపై
దండుకు వచ్చినాడు ఫలితం బనుభూతము కాదె వీనికిఁ.

అని మనసులోన తలపోయు నవనిపతిని
దక్షిణకరంబు పైకెత్తి దంతదీప్తు
లావరింప మహాసభ నాకపేంద్రు
డాశుధారల నాశీస్సు లాడినాడు.

"పంపావిరూపాక్ష బహుజటాజూటికా
రగ్వధప్రసవసౌరభ్యములకు
తుంగభద్రా సముత్తుంగ వీచీఘటా
గంభీర ఘుమఘు మారంభములకు"
పూర్వాంధ్రరాజ్య సంపూర్ణశౌర్యానల
ప్రత్యక్షపుణ్యప్రభావములకు
హిందూమతోద్ధారణేందూదయవికాస
చాలితాధ్యాత్మ ప్రచారములకు

గౌడ డిండిమభట్టు ఢాకంచుఢక్క
మోది పగిలించు సర్వవాగ్వాదనలకు
మనసుపడి ప్రౌఢ రాయలమందిరమున
నడుగు పెట్టిన కవిరాజు నయ్య నేను.

"వచియింతు వేములవాడ భీమన భంగి
నుద్దండలీల నొక్కొక్కమాటు
భాషింతు నన్నయభట్టు మార్గంబున
నుభయవాక్ప్రౌఢి నొక్కొక్కమాటు
పలికింతు తిక్కయజ్వప్రకారము రసా
భ్యుచితబంధముగ నొక్కొక్కమాటు
పరిఢవింతు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని శేవ
సూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు"

వ్యాసమునిపోలి వాల్మీకి వాక్కుపోలి
కాళిదాసునివలె హర్షకవినిబోలి
ప్రతిపదరసోదయంబు నాపలుకు తెలుగు
నాయకా! నన్ను ప్రజలు శ్రీనాథు డండ్రు.

వేదార్థంబులవాదమో కవితలో వీణాశ్రుతుల్ నించుటో
లేదా తర్కమొ నీతిసూత్రముల నాలింతో మరేదో వృథా
గాదా కాలము నూరకున్న సెలవీగా వేడెదన్ డిండిముం
డేదన్నన్ సరి సిద్ధమే పగులవేయింతున్ ప్రభూ, ఢక్కలన్.

గౌతమీనది పొర్లి గౌరవించినదయ్యొ
రాణ్మహేంద్రమున నా రాగము విని
వేగీమహావీథి వెదజల్లినారయ్యొ
ముత్తెదువులు చూపుముత్తియముల

బంగారుపళ్ళెము బంతిభోజ్యంబులో
విస్సన్నమంత్రి సేవించినాడు
నన్ను స్వీయచరిత్ర నెన్ను కోరాదయ్య
క్రొత్తవాడనుగాన కొంతచెప్ప
వలసెనను కవివంకకు తెలుగురేడు
చూచె డిండిమభట్టును చూచె తిరిగి
రణవాక్కులలో విజృంభణము పెరిగ
గ్రుక్కత్రిప్పుకో వీలు లేకుండె సభకు.

"వేదాలుతలక్రిందు వెలిగించినాడంట
మార్రైనరాద యీమాటకేల
తర్కశాస్త్రాంభోధి తరియించినాడంట
యీయుక్తికి జవాబు నీయడేల
కవితలో వాణి రెక్కలు కట్టినాడంట
అతని ధారాశుద్ధి కందడేల
పాతంజలంబు సంపత్తి వీనిదెయంట
సూత్రవిరుద్ధ మిచ్చునదియేల
డిండిముడు పూర్వరూపము డించినాడొ
కాక పుంభావవాణిగా కవి యితండు
పుట్టెనో భూమిపై" నని పొగడుసభ్యు
లా వివాదంబు పదపద మందుకొనుచు.

వాగర్థంబులలో ప్రమాణములలో వాదంబులో సూత్రచ
ర్చాగాంభీర్యములో కవిత్వమధుధారావేగ విభ్రాంతిలో
బాగోయీ కవిరాజ! యింతటి ప్రభావంబున్నదం చెంచలే
డే గర్వంబనుకొన్న నీపలుకు లన్నీ సత్యముల్ జేసితో."

అనిరి పండిత సభ్యు లందఱ లేచి
జయజయార్భటులందు వర్చస్సు డింది
పాలిపోయిన డిండిమభట్టుబిరుద
కంకణము లెల్ల తెగగొట్టగా నృపుండు.

అనుమతి నిచ్చె డిండిము డహంకృతి చచ్చిన సాధుపండితుం
డని యెడిరీతిగా నిలిచి యాసభలో పలికెన్, "ప్రశ స్తవ
ర్తనులు జయాజయంబులవిధంబు గణింపరు నన్ను గెల్చినా
డని యసూయించలేదు వినయాధికుడన్ కవిసార్వభౌమునిన్.

నన్ను మించిన వానిగా నెన్నుకొందు
బిరుదములుతీసి వేతును భేరి నిచట
పగులగొట్టింతు"నని చెప్పి బయటికరిగె
విజయఘోషలు సభలోన వెల్లి విరిసె.

"జయ కవిరాజ నీవిజయశాసనముల్ లిఖియింతు రాంధ్ర వా
ఙ్మయచరితన్ సువర్ణ ఫలకంబులపై నిను బట్టి నాకు ను
న్నయది తెలుంగుసంస్కృతియనారత" మంచు వచించుచున్ కర
ద్వయమును మోడ్చిడిండిముడు వచ్చెనులోనికి కంచుఢక్కతోన్

అది పగిలించినారు వలయంబులునై విరళీకృతంబులై
కదలెను శబ్దముల్ తెలుగుకావ్యసరస్వతి నూపురంబు(మో
యు దినము లింకనున్న వనుచుండిరి సభ్యులు రాయలుఙ్ సభా
సదులనుచూచిపల్కెనుప్రశాంతవచస్కుఁడమోఘవాక్కులఙ్.

"ఏనాటిదో ఢక్క యిపుడు ముక్కలుగాను
పగిలపోయెను చింతపడ డితండు
ఎట్టిగంభీరుడో యిట్టిగెల్పులుపొంది
కవిరాజు మాట నొక్కటియు ననడు
ఇరువురును సమస్థ లేశ క్తియో రెండు
మూర్తులు దాల్చెకాబోలు లేక
ఇట్టిమహాప్రజ్ఞ లెచట వింటిమి గాంచి
ధన్యులమైనాము తలచుకొలది
విస్మయముగొల్పు కథను జూపించినారు
మీ కవిత్వప్రశంసలో నాకుగూడ
స్థానము నొసంగినారు వాఙ్మయచరిత్ర
పౌఢ రాయలసభపేరు పలుకుగాన.

ఇరువురును గౌరవార్హులై జయించినవారలు గొంత యెక్కువో
దురుగద నా బహుకృతులతో పనిలే దకలంకమూర్తులౌ
గురులకుగాని యీమనుజకోటి స్వభావము మార్చుకోదు దు
ర్భరముగ దెప్పిపోయును ప్రపంచకవైఖరులెల్ల చిత్రముల్.

కాన సంభావనకై యిచ్చుతృణమేని
మేరువుగా నెంచఁగోరినాను
కవులార" యని రాజు గద్దెపై నాసీను
డయ్యె భటుల్ విచిత్రాభరణము
లంబరంబులు కానుకలమితముల్ గొని తెచ్చి
నృపమహాళి యాజ్ఞానిరీక్షకులయి
నిలిచియున్నారు సభ్యులు రాయ లింతగా
నొప్పఁబల్కెనె యని యుబ్బిపోయి
నృపు డెవరి నెట్లుగా సత్కరించునో యని
గుసగుసలుమిగులఁగొనుచును గూరుచుండి
నవ్యకవితాసనాథ శ్రీనాథసుకవి
యూహా లంభోధివీచులై యూఁగుచుండె.

"పదిపదినాళ్లు శాస్త్రము లపారము మట్టిననన్ను ధక్కతో
నదిమినమేటి కర్మమగునట్టి బహుకృతి యీమహాసభా
సదనములోన పండితులసన్నిధి బంగరుగద్దెమీద చే
యుదె కనకాభిషేకము పరిభూతమ, డిండిమగర్వహారికిన్."

అని వచియించె డిండిము డయత్నముగా సభలోన పైడిగ
ద్దె నిలిపి హేమటంకముల దెచ్చిరి రాసుల పోసినారు రా
జును తనగద్దె డిగ్గి పిలుచున్ కవిరాజును కేలుపట్టి లే
చెను పరిపూర్ణహర్షవివశీకృతుడై కవిరాజపూజకై.

బంగారుకొండపై పరమనిష్ఠాగరి
ష్ఠుండైన శివమూర్తి శోభదోప
శ్రీనాధకవిరాజు చిరునవ్వుతో హేమ
సింహాసనమున నాసీనుడయ్యె
పార్శ్వాల డిండిమభట్టు రాయలు నిల్చి
దోసిళ్లతో నెత్తి రాసిలోని
పైడిటంకంబుల పై పోయుచుండిరి
సభ్యులు పనసలు చదువుచుండిరి

ఏమహారాజుపొందని యీయపూర్వ
గౌరవంబున శ్రీనాధకవి మునింగి
విజయనగరసామ్రాజ్యము విస్తరిల్లు
ప్రార్థనలలోన తన భావఫణితి నిలిపి.

దీనారటంకాల తీర్థమాడించితే
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల
పగులగొట్టించితే భయదవాదప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టు కంచుఢక్క
విహరింపజేసితే వీరభద్రారెడ్డి
విద్వాంసుయశము దిగ్వీధులందు
పలికింపజేసితే బహుళాంధ్రజనసభా
భాస్వరుండనుచు ప్రపంచకంబు

మందర మహీధరాధర మథ్యమాన
దుగ్ధపాథోధి లహరికోద్భూతమైన
లలితసాహిత్య సౌహిత్యలక్ష్మి నొసగి
సరససద్గుణ నికురుంబ శారదాంబ.

తెలుగుప్రజల్ ధరిత్రి రవితేజము వెల్గిననాళ్లు సంపదల్
కలిగినవారునై సుఖముగా వసియించెడివారునై మహో
త్సులుస్తుతియించువారునయిపొందుదు రమ్మస్వాతంత్రతస్ఫుర
ద్బలమునునంచు దీవనల నల్కుచు లేచె సువర్ణ తేజుడై.

విజయనగరాంధ్రలోక మావేళ కవిత
కన్న కానుపు ముత్యాల కాంతులందు
తెలుగుభాషా సరస్వతి విలుచుకొనియె
పైడిటంకాల కట్టులతోడి నగలు.

రాజ్యప్రదానము

[శ్రీకృష్ణదేవరాయలు దక్షిణదేశదిగ్విజయయాత్రాసన్నాహములో వున్నాడు. అదివరకే చోళుడు, పాండ్యులు, యుద్ధాలుచేస్తున్నారు. చోళులది తంజావూరు; పాండ్యులు అయిదుగురు అన్నదమ్ములు; ఏకోదరులు కారు; తల్లులు ముగ్గురు, ఒకకులమునకు చెందినవారు. పాండ్యజ్యేష్ఠునిది మధుర. అది రాజధాని. కొంతకాలము అన్నదమ్ములు ఒకటిగానే యుద్ధము చేశారు. కాని చోళరాజువల్ల కులమునకు ఎక్కువ తక్కువ అనే ద్వేషాలు ఏర్పడినవి. ఇది సందుచేసుకొని చోళరాజు పాండ్యసోదరులను నల్గురిని ఖైదుపట్టుకున్నాడు. మొదటి పాండ్యుడుమాత్రము కృష్ణరాయలను శరణుజొచ్చినాడు. రారాజు తనసేనాని నాగమనీని చోళునిపైకి పంపినాడు. నాగమనీడు చోళుని జయించి పాండ్యులను మరల ఖైదుచేసి చోళపాండ్యరాజ్యములను ఆక్రమించి తానే రాజని ప్రకటించి కృష్ణరాయలపై తిరుగుబాటు చేశాడు. రాయలు ఆగ్రహించి అతనిపైకి తగినవానిని పంపవలెననుకుంటున్నాడు. వీరమనీడు నాగమనీనికొడుకు. తండ్రిచేసినపని తనకు, రాజుకు, కులమునకు, దేశమునకు అపకీర్తి అనుకున్నాడు. రాజాజ్ఞపొంది తండ్రిమీదికివెళ్ళి, గెల్చి, ఖైదుచేసి పాండ్యులను, చోళుని వెంటపెట్టుకొని రాయలకు అప్పగించినాడు. రాయలు వీరమనీని మెచ్చి తన కృతజ్ఞతకు తార్కాణముగా నాగమనీని క్షమించి తంజావూరునందు వీరమనేని రాజుగా ప్రతిష్ఠించి పాండ్యులను అతనికి సామంతరాజులుగా చేశాడు. అప్పటినుంచి తంజావూరులో తెలుగునాటి ప్రభుత్వము ఆరంభము అంటారు. ఇది అనుశ్రుతముగా వచ్చే కథ.]

పాండవు లేవురుఁ గ్రమ్మర పాండ్యులుగా జనియించినట్లు రా
ణ్మండల మెంచెనో దిగులునఁ గనుమూయుదు చోళరాడ్ధను
ష్పాండితి తత్సహోదర నిబంధనకై పరిపూర్ణ సిద్ధితో
నుండెను మబ్బుబ్రమోసిన మయూరముసందడిపోల్కి నుల్లుతోఁ.

* * *

తెలుగుపతి కృష్ణరాయల కొలువుముందు
దిగ్విజయభేరి దెసలు శబ్దించె, వైరి
కుంతములు వైరికాంతల కుంతలములు
కృత్తములుగా గుణించి పొంగిరట ప్రజలు.

వీరనృసింహకృష్ణ పృథివీపతి వేల్చిన హోమధూమ దు
ర్వార తమిస్రపుంజము పరంతపమై ద్రవిడావనీ సభా
గారములందు మబ్బులను గ్రమ్మెను వైదికకర్మ లౌకిక
ప్రేరణమయ్యె మంత్రవిధు లేగద నిత్యము వృద్ధిమూలముల్.

శారదాగమంబు రాయల
హరిహస్తి భటాగమంబు నైక్యముగా, ది
క్పరిపాల సతులు తమపయి
నరుదెత్తినభీతి మోమునన్ తోచె నన్.

పాండిమంబున తొల్లింటిపసలు డింది
అంచరెక్కలు చాటుగ నణగినారు
మామహారాజు బాహాసి మలసికొన్న
ధళధళలలోన చూపులు దాచినారు.

* * *

చోళులు పాండ్యులున్ ప్రళయసూచి పరస్పరబద్ధ మత్సర
జ్వాలలు గ్రక్కుచున్, సరభసంబున పోరుచునుండియున్, జయ
శ్రీ లభియింపమిన్ విసుగు చెందరు దక్షిణదేశ మల్లిక
ల్లోలముతో స్పృశించుటకు రోసిన దన్నుమునీళ్ళు వేళకున్.

* * *

అంతవర కొక్క-మాటపై నదుల నదుము
పాండ్యులు కులీనతకు వేరుపడిరి చోళ
రాజు తలయూచి నగె మధూరాపతియగు
మొదటిపాండ్యుడు రారాజు పదముబట్టె.

అభయమిడ వేడినాడు రాయలును దీని
దక్షిణాపథ దిగ్జయ తాండవమున
కాది శుభసూచనంబుగా నలరి కొలువు
మానుటకుముందు నాగమనీని తోడ.

"అన్నలు దమ్ములుఁ బగతురై ఒక చోళుని భేదసాధనల్
పన్నినమాయలోనబడి పాడయి తంజపురంబు ఖైదులో
నన్నము నీరు ముట్టక యహర్నిశముఁ మము నెంచి 'ఆత డా
పన్నుడు మమ్ము నోముగల వా'' డని ఆశల నూరిపోవుటల్.

విన్నాము పాండ్య రాజును
గన్నా మత డభయ మన్న గైకొన్నాముఁ
మున్నే తలచిన దిగ్జయ
సన్నాహమునందె దీని సమయము నమరెఁ.

నాగమనాయడా ! సమరనాట్యము సల్పుము చోళరాజ భూ
భాగమునందు తద్గుణ విభంగమునందును, పాండ్య సోదరో
ద్యోగమునందు కూడిక, మృదుత్వము, గూర్పుము భీతి మాకు న
భాగ్యతుడైన యీతనినృపత్వము నిల్పుము, గెల్పు మాశలఁ.

* * *

తొలి జయభేరిని నీవే
పలికింపుము తంజనగరి పరిసరములలో
తెలుగుసిరి విలసనాస్పద
జలజంబుల నాటవోయి శాశ్వతరీతిన్.

మధురలో పాండ్యరాజు సేమముగ నిల్చి
కట్టుదిట్టంబు లొనరింప గలవు నీవె
మాయనుజ్ఞలు మాటలుమాత్ర మంతె
సర్వ మెరుగుదు మాకు ప్రశస్తి తెమ్ము."

అని రేడు పల్కుమాట నాలించి పొంగి
మిన్నంటి తనపేరుమీద రారాజు
నిల్చుచున్నా డనే నిరసనపు చాయ
తా వెఱుంగకయె పై తవిలి క్రీడింప.

కేల్మోడ్చి "దేవర, కృతకృత్యుడైతి
కాదనువాడనే? కంపింప చేతు
చోళభూపతి మీకు జోహారుసేయు
సెలవీయు"డనిపోయె సేనాధిపుండు.

* * *

చోళు డడంగె పాండ్యు లొకచోన నిబద్ధులు; తంజపట్టణ
శ్రీలకు పాండ్యరాజ్యము భరించుటకున్ తగువాడు తానె కా
బోలును; స్వార్థమున్ విడిచిపుచ్చగలేక, మహీశవాంఛచే
జాలము దాపురించిన మొగంబున నీలిమ జిమ్మ కళ్లలో,

గర్వమును నహంకారము కదలబార,
"తాను గెల్చిన రాజ్యము గాన తానె
భూధవుడుగా ప్రవర్తింపబోలు" ననుచు
ఆంధ్ర సమ్రాట్టునకు జాబు పంపినాడు.

తిరుగుబాటును చేయించి సేనచేత
రాజభక్తి కళంకము రాజినాడు
పాడయిన చోళపాండ్య భూభాగములను
జయవిధానము తనపేర సాటినాడు.

*　　*　　*

కృష్ణరాయలమోము కెంజాయ మొలిచి
అతిరోషవృత్త తామ్రాక్షుడైనాడు
కోపమెన్నడు రాని గుణరత్న జలధి
నడిరేయివలె శబ్దనష్టమై కొలువు.

మనుజులే లేనట్లు మాటుమణంగ
సభ్యులు జీవచ్ఛవంబుల ట్లొకట
కొయ్యబారినవారు, కొనకన్నులందు
ప్రాణాలతో నల్లబడి పోయినారు.

మంత్రి తిమ్మరుసయ్యమాత్ర మారేని
ప్రక్కను కేల నొకపత్రికగ పూని
నిశ్శ్వాస మూదుచు నిల్చియున్నాడు
దీర్ఘచింతామగ్న ధీశక్తియుతుడు.

వీరమనీడ ! నీపిత లభించిన చోళులరాజ్య మేలగా
నేరుచునంట, తా గెలువనేరిచినాడట, కాన రాజ్యముఙ్
కోరుట మాయనుజ్ఞ గొనకుండనె భాగ్యమటంచు నెంచగా
నేరిచెనంట, జాబులును నేరిచెనంట తెగించి పంపగన్.

తన బాహాబలదారితారిరమ సొంతంబంట మాయాజ్ఞతో
పనిలేదంట, సమస్తసేనలకు మాపై భక్తి లేదంట, మే
మును తానెట్టులో అట్టులేయగుట, మాపోష్యంబులో లేదు చో
ళునిరాజ్యంబికమీదనంట, కనవచ్చున్ జాబు నీవే యిటన్.

అనిపల్కు-రాయల ఆంతర్య మంత
గ్రహియించినట్లుగా కనుసన్న చేసి
"అప్పాజి" జాబు తా నందిచ్చినాడు
నిలువునీరైన వీరమనేని కపుడు.

నేత్రములు లేఖమీదనే నిలిపినాడు
కాని చూపాత్మలోనె విలీన మయ్యె
తండ్రి-రాజు-సేవాధర్మతత్పరతయు,
హృదయమును పుట్టి మంటల నెగయుచుండె.

అంతలో రాజు సభ కలయంగ చూచి
"ఆనృపద్రోహిశిరమైన, అతనినైన,
బహుమతిగ మాకు నీగలవా డొకండు
కొలువులో నున్న యాకత్తి గొను నతండు."

అని మహావేశమున మాటలాడినాడు
కత్తి ఝళిపించి చూపించి కన్నుగొనల
నిప్పురంగుల వెలిగించి నిల్చినాడు
జీవములు లేని కొలువు శ్వాసించె నపుడు.

దొరకడకు నెవడు చనునో చూతు మనువారు
ఒకరి మొగమును నొకరు చూచుకొనువారు
పౌరుషములోన మరగింప, బయటపడగ
సాహసింపనివారును సభికు లెల్ల

వీరమనీషు జాబు నటు వీచి, మహోన్నతశాంతలోచనాం
భోరుహముల్ జ్వలింప, నృపమూర్తికి నంజలిబద్ధుడై అసిన్
కోరెను "కృష్ణభూవిభునకున్ రిపుడై మన తెల్గునాటికిన్
ధూరగుడైన నాదు పిత దూరగుడే సుమి నాకు నంచునున్.

"ఇత డీపనికి చాలునేమో" యనే ధృతి
చూపట్టు నప్పాజి చూపులందు
"తండ్రి యంత యొనర్చె తనయుడం" తను శంక
చూపట్టు మొరగుల చూపులందు.

"దేశభక్తుల లోటు తెల్గు దేశంబున
చూపట్టదను రాజు చూపులందు
"నిజమైన భృత్యుడు నృపమాళి" కను మెప్పు
చూపట్టు తజ్ఞుల చూపులందు

పరిపరివిధంబు సభలోని భావగణము
చూపులను చీల్చుకొనుచు చొచ్చుకొనిపోయె
పూనమున రాజు వీరమనేనిచేత
కత్తినిడె సభ్యులకును రక్తములు పొంగె

*   *   *

"తెలుగు సామ్రాజ్య వై జయంతికలు నిల్పి
ద్రవిడరాడ్దుర్గములమీద తాండవించె"
నను యశస్సును పొందించి ఆంధ్రభువిని
భూతలస్వర్గ మనిపింప బోవునట్టి,

ఆంధ్రరాయలకును ద్రోహ మాచరించి
కులము బలమును గుణమును కోలుపోయె
నా జనకు డన్న యపకీర్తి నాశనంబు
గాని నాడేల వీరమనేని బ్రతుకు."

అని రా జిచ్చిన కత్తి కేలగొని నేత్రాంతంబులం దద్దికొంచును సభ్యుల్ జయనాదముల్సలుపుకొంచుండ్ కొల్వుచాలించి వెంటను రా నించుక దవ్వు నాతడు దిగంతంబుల్ నివాళింప వెళ్ళును సేనాసముదంచితుండగుచు తండ్రిన్ పట్టి బంధింపగన్.

బభ్రువాహను డయ్యపై నెత్తి గెల్చుట
యాగాశ్వమునకు పోరాడుకొనుట
అర్జునుం డిందుపై నడచి గెల్చుట తండ్రి
సుతుని పరీక్షలో చూడ జనుట

ప్రహ్లాదు డయ్యపై పగబూని గెల్చుట
భక్తి మెచ్చిన విష్ణు పాలుగొనుట
అల మరుత్తుడు తండ్రి నాగి గెల్చుట దీక్ష
విడలేక నాగుల వేల్చ జనుట

తండ్రికొడుకులు పోరు యుద్ధములలోన
మునుపు దేశముపై రాజమూర్తిపైన
భక్తికల దొక్కటేని కన్పడదు నేడు
తెల్గుచారిత్రమున కట్టిదియును కలదు.

నాగమనీడు పట్టుబడినాడొక ఘోరమహాపరాధ శి
క్షాగతి నంది నల్గురు మొగంబున నుట్టుచునుండ సిగ్గుతో
మూగను బోలి జీవముల బొందియు చచ్చినవాడు దుఃఖదు
ర్యోగములోన డీల్పడి వయోధికుడయ్యె కృశించుచుండెడిన్.

జనకుని కష్టపున్ దశ విషాదము రేగిన చిత్తవృత్తి మూ
ర్ఛను కొలుపంగ నాతని ప్రసంగము నేస్తులతోడ తెచ్చువాం
ఛను విడనాడి డాసి కను సాహసమున్ పొనరింపలేక ఖై
దును తనవెంటబెట్టుకొని తోడ్కొనిపోయెను రేనియొద్దకున్.

* * *

అది మహాసభ ద్రవిడరాజ్యాధికార
హరణమును ద్రోహబుద్ధిసంహరణ మొకట
కృష్ణదేవమహారాయకీర్తిభేరి
మొరయు టొకట వీరమనేనిబిరుదు లొకటి.

"జయ మహారాజ, నీవిజయశంఖము మ్రోగిన దాంధ్రజాతి ది
గ్జయమును పొంది శాశ్వతయశస్సును గన్నది చోళపాండ్య రా
డ్జయమున లొంగి దక్షిణము సర్వము మిమ్ముల చక్రవర్తిగా
నయమున గోరుకొన్నది వినమ్రుడ స్వామికి భక్తియుక్తుడన్.

తండ్రిని పరాభవించిన తనయు డన్న
దుర్యశముతోడ బ్రతుకుట దుర్లభంబు
నాదు సేవకవిధి తీర్చినాడ దేశ
సేవయున్ చేసినాడ నాచేతకొలది.

అరుగో పాండ్యసహోదరుల్ భవదనుజ్ఞాపేక్షనై రీర్ష్య భా
సురదృష్టిప్రతిబద్ధమాలికలతో జోహారు లర్పించుచుం
డి రిదే యాతడె చోళరా, జతడె తండ్రీ! యంచు నే పిల్వ నే
మిరపుత్రాయనిచీరునాగురుడుసుమ్మీ" యంచు నేత్రాంతముల్.

సలసల వేడినెత్తురులు చారలుగట్టిన నీటిబొట్లు బు
గ్గలపయిరాలుచుండగ నఖంబుల మీటుచు క్రిందుచూచుచున్
తల పయికెత్తకే పలికి స్తబ్ధుడపోలె నిలంబడెన్ సభా
స్థలియు కరంగి బాష్పముల జార్చె నదెచ్చటి సానుభూతియో?

పైకి గంభీరమై పరగును కడలి
లోలోన మరగి నురుంగులుకట్టు
అతడు రాజాధిరాజైన కావచ్చు
నరు డతండును గుండె నరునిదే కావె.

కాని గంభీరుండు కడలినిం బోలి
పేరమనే డస్న వృత్తాంత మంత
విన్నాడు ఊహించుకొన్నాడుగూడ
పార్థివుం డంతట పలికినా డిట్లు.

"మేము స్వయంబుగా వెడలమే యనుకించ తోలంగ దిగ్జయ
శ్రీ మము కూర్చినావు పిత చేసినతప్పు తొలంగ భీమసం
గ్రామము చేసినావు రిపుఖడ్గములన్ విదళించి ముఖ్యులన్
క్షేమముగా సమక్షమున చేరిచినావు నుతింప శక్యమే.

నీ దేశభక్తికి, నీ శౌర్యమునకు
నీ స్వామిభక్తికి, నీ వినమ్రతకు,
నే కాదు కవులు వర్ణింతురు నిన్ను
ఏ రాజ్యమునకునై యింతలు చేసె.

నాగమనాయ డానందంబుతోడ
నాచోళరాజ్యంబు నఖిలాధికార
ములను మదాజ్ఞచే పొంది పాలింపు
తెలుగురాజులపేరు దిద్దింపు మచట

నాగమనీడ! నీ కొడుకు నాటిన దిగ్జయలాభవృద్ధి సం
యోగశుభాంతరంబున వయోధికునిన్ నిను శిక్ష సేయ చే
తోగతి రాదు నీ కొడుకుతో సుఖయింపుము పుత్రవైభవా
భోగములోననే మరచిపొమ్మిక పూర్వపు నీదు వర్తనన్.

పాండ్య లేవు రంతర్ద్వేషభావములను
చీలిపోయిన రాజ్యము చేరదీసి
మధురనే రాజధానిగా మనుచుకొనుచు
వీరమన్నృపాల, సామంతవిధుల తీర్చి.

సుఖముగా నుంద్రుగావుత చోళరాజు
ధన్వి, శౌర్యయుతుండు, ముదంబుతోడ
ఆంధ్రసేనాధిపతిగ మే మాచరించు
ఉత్తరదిగంతజయమునం దుండుగాక.”

అని మహారాజు సింహాసనంబందు
కూర్చుండె “అప్పాజీ” గొంతెత్తి సభకు
“తంజాపురీరాజ్య దానోత్సవంబు
జరుగు నాయత్తమై చనుదేరు” డనుచు
ఆహ్వాన మిచ్చినా డానంద మొకతె
నాటిసభాస్థలి నాట్యం బొనర్చె.

* * *

ఆదినము తంజపట్టణం బన్ని యెడల
కళలు పెంపొందనట్టి ముఖంబు లేదు
లలితరాగాభిషిక్తవిలాసలక్ష్మి
లాశ్రయింపని యట్టి గృహంబు లేదు.

"అతడు మహాదాత అడుగకయే యిచ్చు
విద్యానగర కృష్ణవిభు డటమ్మ?
రాజుకై కొడుకు పరాభవించినతండ్రి
నాగమనాయ సేనాని అతడ?
ఆయేను గంబారి యం దున్న యువకుడా
మన కింక రాజుగా మాన్యు డగును?
అతడె తిమ్మరుసయ్య అప్పాజిబాబంట
తెలుగువారలు కొల్చు దేవగురుడు?
మన మొనర్చిన పూజల మహిమగాక
ఈ యపూర్వోత్సవానంద మేమిట నగు"
ననుచు సౌధగవాక్షాంతరాంతరముల
నిలిచి పలికెను ద్రావిడీనిచయ మెల్ల.

అది రాజ్యదానముకై నిర్మితంబైన
దివ్యమంటప మందు దివిజులట్లు
పాండ్యసోదరులును, పండితుల్, కవులును,
సామంతులును, సర్వసైన్యపతులు,
చోళుడు, తిమ్మరుసును, తక్కపెద్దలు,
కొలువు తీరచి తెల్గుకుంభినీశు
వైపు చూచుచునున్న వారు వీరమనీడు
దీక్షామహావస్త్ర తేజములను

వెలుగుచున్నాడు సభ్యుల కలకలములు
మిన్నుముట్టెను రాజు సమీపమునకు
ఘనకిరీటము నొక్కటి కరమునందు
పూని చిరునవ్వు వీరమనేని తలకు.

భూసురాశీర్వాద పూర్వకంబుగ వేద
ఘోషలు దిక్కుల కొనలు సాగ
పుత్రాపౌత్రరాజయపుత్రుడౌ నాగన్న
కన్నుల హర్షాశ్రుకణము మూగ
కావ్యనిర్మాణ సంకల్ప సత్కవిపాళి
కల్పన కొకదివ్యకథయు గాగ
చారిత్రమందు విశ్వాసాత్మకుం డైన
రాజభక్తుం డని వ్రాసుకొనగ

ఆ కిరీటము తగిలించి ఆంధ్రరాజు
"తంజనగర మహారాజ్య దానమునకు
ఈత డర్హుండటంచు మే మెంచినాము
దాన మిడినాము మీకు సంతసము గల్గ."

అని జయశబ్దముల్ దెసల నల్లుకొనంగ వచించినాడు పెద్దన గళమెత్తి ఆశుకవితా మధువాగ్ఝరి నించి నవ్యరాజ్యనియతుడైన వీరుని ప్రశంస యొనర్చెను నాటిమాట నేడును కనవచ్చు తంజపురిలోని సరస్వతి మంటపప్రభన్.

తల్లికోట యుద్ధము

అది మహాకృష్ణవేణీ తటాంతరంబు
నిఖిల భువనాప్తాంధ్రావనీ యశస్సు
పూర్ణరూపంబు గన్నట్టి పుణ్యభూమి
ఆంధ్రిల స్వతంత్రలక్ష్మి విహారసదన
మాహవాగ్నుల భరియింపనగు తలంబు.

తురకల సైన్యముల్ విజయదుందుభులన్ పలికించుచుండె ఆం
ధ్రమ నశించు సూచనములన్ పరికించిరి జోస్యులెల్ల సం
గరమున తెల్గుకత్తుల ధగద్ధగ లంతమునొంద, నాడు గె
ల్చు రణమునందు ముష్కరవిరోధి యదృష్టము తల్లికోటలోన్.

అదివరకు రామరాజు శితాంకుశమున
నమ్రిలు, నిబద్ధసత్వులైనాలు గ్రహము
లడ్డుతిరిగెను సుల్తాను లైదుగురును
త్యాజితాన్యోన్య రోషమత్సరులు నేడు.

ఆనాడే ద్విగుణీకృతంబులట, ఆంధ్రాంతఃపుర స్త్రీజన
ధ్యానంబుల్, పరిపంథి వీరవర ఢంకారావముల్, బహ్మనీ
భూనాథైక మతాగ్ని దీప్తులును, శంభుస్వామివై రాజ్యదీ
క్షానాట్యంబులు, తెల్గు భూములును జ్యేష్ఠాదేవి సంచారముల్.

అగును తెలుంగురాజ నివహంబుల మారణయాగవహ్ని ప
న్నగములు శాత్రవాళి ఒకనా డొకతక్షకమూర్తి డాగినా
డగుపడకుండ, నాడు ప్రళయంబును లేదు, భయంబు లేదు, పో
జగము వడంకె తక్షకవిషంబులు రేగు నవాబు కూటమిన్.

అది ఐకమత్య సాధ్యంబైనదే గెల్పు
ఒప్పుకోరా! నిజ మున్నమాట
అది రామరాడ్దుర్ణయాభి వర్ధిత మగ్ని
అననిచో అభిమాన మన్నమాట
అది మతావేశమం దంకురించిన వాంఛ
లేకున్న చరితమే లేనిమాట
అది పురాతనముగా నవతరించిన యీర్ష్య.
కాదందురా చేతకాని మాట

*ఇవి భ్రమలె యైన, పాదుషా లేవు రొకట
కూడు టది యేల? తెల్గుశక్తులకు జాలి
తూలు టేల? కుట్రలొనర్చు జోలి యేల?
పూత మదియేల తురకలు పొందు జయము?

ఊర మెదుగొడ్డి ముందునకు నూపిన బాహుల నట్టె నిల్పి పో
టరివలె తెల్గుసైన్యము హుటాహుటిలేచ్చెను మూడుబారులన్
తురకలు నట్టులే సలుపు తొందరనుండిరి మూల సైన్యమై
తురగబలంబు నిల్పినది దూరముగా నిరువాగులందునన్.

ఆపదాత్యశ్వ సైనికాభ్యంతరమున,
నిజకిరీటద్యుతులు శిఖి నెరప, రామ
రాజు బంగారుగద్దెపై రణమునందె
కొలువు కుదిరె మాయాంధ్రుల కొంప కాల్ప.

కృష్ణవేణీ తరంగిణి స్తబ్ధమైపోయి
కదలమానిన జాడ గాంచలేదు
ఎపు డెరుంగని యంకుశపు పోటునకు నొచ్చి
వెనుకాడి గజరాజు వెంటరాదు
ఖతనుద్రొక్కుచు పంచకళ్యాణి గుఱ్ఱము
సకిలించి మోర నెత్తి కనలేదు
సమదశాత్రవ కంఠసవన కర్తృత్వము
భరియించు అసి చేత బట్టలేదు

శకునములో, విధివశంబున సలిపినట్టి
తప్పిదంబులో, తెలియ దింతయునుగూడ
రామరాయలు, నైజపరాక్రమంబు
ముసలి మేధస్సులోపల ముడుతలుపడ.

కల నది, రక్తముల్ ఝరులు కట్టెడిచోటు, పసిండిగద్దె ప్ర
క్కల మణిరాసులన్ పొదివి కట్టినసంచుల నిల్పి గెల్చువా
రల కవి పంచియిచ్చుటకు రాయలు కౌతుక ముప్పతిల్ల సే
నల గనుచుండె యుద్ధకరణంబున కుప్పిళులూరు ధీరులన్.

కలబడె సైన్యముల్ తెగినకంఠము లంబరమందు బంతుల
ట్టులు నటియించుచుండెను కఠోరములై కకుభావృతంబులై
ప్రళయసముద్రఘోషణముభాతి ధ్వనించె శతఘ్నికల్ మహా
నల మొకమంచుముద్దగ కనంబడె సైనికపాళి కచ్చటన్.

బాకుల పోటులో నినగభస్తిమహోజ్జ్వలచండతాప బా
ధాకలనంబు మ్లేచ్ఛభరితంబయిపోయెను చంద్రవంకలో
శీకరముల్ సుధాజలనిషేచనముల్ క్షతగాత్రవీర ర
క్షాకరణం బొనర్చుటకు చాలవు తత్ క్షణమం దదేలనో.

తెలుగుపదాతి సైన్యములు దిద్దిన మధ్యమపంక్తి శత్రు సే
నల నడుమున్ హరించెను వనస్థలి రేగిన కారుచిచ్చు మం
టలవలె పార్శ్వపంక్తుల నడంచెను ఆంధ్రులపార్శ్వసైన్యముల్
కలను సమాప్తమైనటులగాంచెను, పొంగెను రామరాయలున్.

పొంగులో రాసినోసిన పూర్ణనిధుల,
చిమ్మమొదలిడె సంగ్రామ సీమయందె
భటుల గెల్పును మెచ్చిన పారితోషి
కముల, సైన్యము వానికై కలగిపోయె.

తురకపదాతు లోడుట, నిధుల్ విరజిమ్ముట, తెల్గుసైనికో
త్కర మతిలుబ్ధమై ధనరతంబయి యుండుటగాంచి, శత్రువుల్
తురగబలంబు నొక్కపరి దూకగజేసిరి కాలమూర్తికిం
కరులటు చెక్కుచుండ్రి తురకల్ చలదాంధ్రపదాతివర్గమున్.

కలగిన సైన్యముల్ విలయకాలసమాప్తవిభిన్న మేఘసం
కులములు, రిక్తముల్ విజయకుంఠితముల్, బహుమానవాంఛలో
కలుషితముల్, రిపుప్రకర కార్యసమీక్షనశక్తముల్, నిబం
ధలవవిహీనముల్, రిపువిదారణకర్షము లంతకంతకున్.

ఈగల్లంతున కేమికారణమొ యూహింపంగలే కాంధ్ర దు
ర్భాగప్రోద్భల హేతుభూతము, రణప్రాధాన్య ఘోటీదళ
త్యాగంబున్ లపియించె సైన్యపతి సాహాయ్యంబు నమ్మయ్యొ సే
నాగర్వంబున శత్రువుల్ పెరిగి యున్నట్లుండి దుస్సాధ్యులై.

ఎనుబదియేండ్లవృద్ధు, డసినేనియు డాల్పని గర్వి, ఆహవం
బునకొలువున్న సాహసుడు, పూజ్యుడు పూర్వము, అంత్యవర్తనం
బున మతిలేనివాడయి, విమూఢుడునై, సతతంబు గెల్పు న
మ్మినస్థిరచిత్తుడప్పుడుసుమీ గ్రహియించె స్వకీయదోషమున్.

ఆరిపోవు దీపము గప్పుమనెడి రీతి
గద్దెపైనుండి దగ్గరగా నిలచిన
అశ్వమునకయి లంఘించు నంతలోన
శిరము ద్రెంచిరి తెగియించి తురకబంట్లు.

జేనిశిరంబు భూమిని వరించెడు నంతటిలోన తత్ ధ్వజం
బూనినబంటు కృత్తశిరమున్ పడిపోయెను హాహాహారవ
ధ్వానములో లయించిన దయత్నముగా మహదాంధ్రరాజ్యస
న్మానము మానముల్ కథలుమాత్రము నిల్చిన వల్లిబిల్లిగన్.

ఆనెగొంధికాపు

రామరాజు తల్లికోట యుద్ధానికి వెళ్ళేముందు తిరుమలరాయుడిని ఆపి ఆనెగొంది సంరక్షణకు కాపలాగా వుంచి వెళ్ళినాడు. తల్లికోటలో రాజు మృతి విని తిరుమలరాయుడు పారిపోయినాడు. ఇతను పారిపోక నిల్చినట్లయితే ఆంధ్రసామ్రాజ్యం శాశ్వతము. ఆ అదృష్టం మనకులేదు. అందుకనే తిరుమలరాజు కీబుద్ధి పుట్టినది.

చుట్టుఁ గొండలుకాచు, నీబలము కాచుఁ దీని, దోశ్శక్తి చూ
పెట్టఁ నచ్చును శత్రువుల్ గదియ, రేపే మేము కృష్ణానదీ
ఘట్టంబందున తల్లికోటకడ సంగ్రామ ప్రయత్నంబులన్
నెట్టన్ జూతుము దుర్గరక్షణకు నిన్నే నిల్పి సేనాపతీ!

అనికాదా పచియించె భూమిపతి సైన్యంబంత నీచేతి కి
చ్చెను కాదా నిను పెద్దచేసి తరివచ్చెఁ పారిపోబోకు నిం
దను పొందఁ వలదయ్య తెల్గుభువిరక్తంబందు వ్రాయింతె మ్లే
చ్ఛుని దౌర్జన్యము నీదుపందతనముఁ శుద్ధాంధ్రచారిత్రముఁ.

తిరుమలరాయుడా తెలుగు ధిక్కృత నిర్జరసార్వభౌమ భో
గరతులముం దొకొక్కకలగా నగుపింపగ జేయనెంచి యా
పరువులు వెట్టుచుంటివి త్రపఁవిడి నిఁ స్మరియించి నిత్య ము
స్సురనుచునేడ్తు రాంధ్రులుసుపుత్రులయందును తిట్టిపోయుచుఁ.

సకల వరూధినీపతివి శాత్రవమర్దన కాలమందు నీ
వికలతఁ జూపుచో కడమవీరులు గ్రామణి పారెనంచు ని
ల్చి కలను మానుకొందురు వశీకృతులౌదురు మ్లేచ్ఛరాజసై
నికులకు నేటినుండియె గుణింతురు తెల్గుపరాక్రమ చ్యుతిఁ,

పరుగిడి పోడువేల పౌరబాటున చూచిన శత్రుసేన భీ
కరమయి తోచెనా నిలచి ఖడ్గము త్రిప్పుము చాలు జోదుతే
నరుకుదు రాంధ్రఖడ్గ చలనంబులలో లయరుద్రతాండవ
స్ఫురణమునిల్చునోయి యిటుచూడుముభగ్నమొనర్పకాశలన్.

తెలుగువిభుండు నీపయి గదించిన నమ్మిక యంత దుమ్ముగా
దులిపెదవేల శాత్రవవిభుంతుదు డల్లదె యానెగొందె త్రో
వల గ్రసియించుచుండె విడవచ్చునె కాపును తీయరాని దా
స్థల మొకటే అదే నగరిసంధి రిపుల్ దుముకంగ త్రోవయా.

తల్లికోటలో చచ్చె భూధవు డటంచు
విననమాత్రనె శత్రుల గనినతోనె
పిరికితనమేల నీసేన బిలుకుమార్చు
గొందెలో మ్లేచ్ఛవీరులు ఘోషవెట్ట.

వేయికి చాలుపో తెలుగువీరు డొకం డిది కొండగొందె పెన్
లోయ మహాహవంబున వరూథిని నిల్వగ వీలుకల్గ దీ
చాయల గొందెలో పడినశత్రుల వేటల గొట్టవచ్చు బ్ర
హ్మాయువు తెల్గురాజ్య నిలయంబునకా తలపోసి చూడుమా!

రాజ్యరక్షణ కాదు; సంగ్రామమందు
కలబడుటకాదు; గొందెను కాచుకొనుట
యింతమాత్రను చేయ లేవేని మొదట
రేనితో నేల చెప్పగాలే వశక్తి.

ద్రోణులు లేరు భీష్ములునుతోచరు మ్లేచ్ఛులయందుమత్స్యరా
టూన్ననుని పోలికన్ తలచుచున్ పరుగెత్తెదో పేడివాడు రా
బూనడు నిన్ మరల్చుటకు పోయిన వాదినముల్ పరాత్పరా
ధీనములౌచు పౌరుషపుదే పస నేడు జగత్ప్రసిద్ధికిన్.

అరువదివేలు కాల్బలమునందలి మ్లేచ్ఛభటుల్ కృతఘ్నులై
తిరిగిరి శత్రుపక్షము కఠినముగా నని వారి మీఁద తి
ట్టిరిగద నాఁడు ఇప్పుఁడు పఠింతె పలాయనమంత్ర మీవు సం
గర మొనరింపకే భటులు చావకయే క్షతమైన లేకయే.

నిలువు మొక శాశ్వతంబు పునీతమైన
మూర్తిగా తెల్గునాటి సంకీర్తనముల
పేరు నిలబెట్టుకొందువు పృథివినేత
చచ్చినను గెల్చితన్న యశస్సుతోడ.

శాపంబుచేత నాశనమైన దనరోయి
అటువంటిశక్తినే డరుదుగాన
దైవానుకూల వర్తన విరోధంబుగా
తలపోయ రదినేడు తగదుగాన
గ్రహచారవశము సంగతి నమ్మజాలరు
కలికాలమందు రిక్త మదిగాన
కర్మమహత్తు వక్రతగా తలంపరు
రాజ్యాల కేకర్మ రాదుగాన

తురకబంటులు తిరిగిపో దూరబోరు
రామరాయలతప్పు నేరంబు గాదు
విజయనగర వినాశనవిధికి నీవె
హేతు వనునింద చిరము వహింతు వయ్య.

రిపుల పదాతి సైన్యము హరించెను ఆశ్వికవర్గ మొక్కడే
యిపుడిట వచ్చుచున్న దది యెక్కువసంఖ్యయు లేద, ఆనెగొం
దె పడినచో తెగుఁ తెలుగుదేవుల కుత్తుక లాడువారి మా
నపుపస దూలు పాడగు ననంతమహాంధ్రపురీ జయోన్నతుల్.

రెండువందల గజముల కొండగొండె
విపులసామ్రాజ్య చక్రము విరిగిపడును
ఒక పిరికిపందచేతలో నొరగిపోవు
బహుళమహాంధ్రజన వైభవముల రథము.

నీమూలంబున బానిసత్వములు రాణించుఁ మతావేశ దీ
ర్ఘామార్గంబులు కంటకావృతములై సాంకర్యముల్ హెచ్చి కాం
తామాలిన్యము లంటి తెల్గుమహి నిత్యం బెండలో క్రాగి దు
ర్ధామంబైన విరాగికూటమయి పోదా బిచ్చపుంజోలులఁ.

గౌతమీగర్భపంకం బెండబెట్టిన
చాళుక్య శౌర్య వర్చస్సు వెలుగు
శ్రీకాకుళపు దిబ్బ చెక్కిచూచిన ఆంధ్ర
విష్ణు తేజము శౌర్యవిధుల దెలుపు

పల్నాటిగుట్టల పగిలించి వెదకిన
బాలచంద్రుని శక్తి బాహిరిల్లు
ఓరుగల్లున రాళ్ళ నూడబీకిన కాక
తీయప్రతాపు పొందికను నేర్పు

ననుచు తొల్లింటి రాజులగుణము లెంచు
ప్రజల కింకొక్క పాడైన పట్టణంబు
చూపదలచితె శ్రీకృష్ణ భూపశౌర్య
మునకు సాక్షిగ చారిత్రమున లిఖింప.

ఎటనున్న తురకలొక్కటె యన్న గుణపాఠ
మును నేర్పగోరి సేనను త్యజించె
తానెంత గొప్పతంత్రజ్ఞుడైనను గర్వ
మమితమై చెడెను యుద్ధమున చచ్చి
అన్యోన్యకలహంబు లపకార మొనరించు
ననుచు ఏకీభావమున జయించె
అంత్యప్రయత్నమం దైన గెల్వగవచ్చు
పురుషయత్నం బని బుద్ధిగరపె

తురక సైన్యము తెల్గుభూవరుడు పంచ
బహ్మనీరాజ్యవర్గము పందయైన
తిరుమలార్యుడు నని నిన్ను తిట్టిపోసి
తలచుకొందురు ఘోషిల్లి తెలుగువారు.

పశ్చాత్తాపము

(కృష్ణరాయల కొడుకును తిమ్మరుసు చంపినట్లు, అందుచేత రాయలు తిమ్మరుసును గుడ్లు తీయించి చెరసాలలో పెట్టి తిండి నీ రీయక చంపినట్లు, తరువాత రాజుకొడుకును తిమ్మరుసుపై గిట్టని కొందరు కుట్రదారులు చంపి రని తెలిసినట్లు, తన తప్పునకై రాజు పశ్చాత్తాపపడి మనో వ్యాధితో మరణించినట్లు అనుశ్రుతముగా వచ్చేకథనుంచి ఇది—)

"ఆతని కేమివచ్చినది అంతయు తీరిన వెన్కఁ రాజ్యముఁ
చేతునటన్న ఆశ ? మతిచెడ్డది హో ! యువరాజు చావఁగా
నే తనకబ్బునా పదవి ? నేటికి పాపము పండిపోయె న
య్యా ! తనవంటివాని కిదియా తగుబుద్ధి ? వినాశకాలమే.

దాపురమయ్యె కానియెడ తండ్రిగ తన్ను భజించి నమ్ము భూ
మీపతి కి ట్లొనర్చునె ? శమించునె ? రంపపుకోత వోని సం
తాపము పుత్రనష్ట జనితం" బని తోఁచినరీతి పల్కువా
రై, నలుగుంపులై, జనము న్యాయసభాంగణపార్శ్వవర్తులై.

తిమ్మరుసయ్య నేరమున తీర్పును చెప్పుట చూడవచ్చి మా
ర్గమ్మును కట్టి నిల్చి రినరశ్మికి మే నుడు కెత్తిపోవు ఖే
దమ్మును లక్ష్యపెట్టక పదమ్ములు మాడుటకోర్చి కొల్వు మా
త్ర మ్మది చూడబోదు తనధర్మమునందె నిబద్ధ బుద్ధియై.

* * *

తన యోచనామగ్నతను చూపు హాసము
పరరాజు హృదినాటు బాకుపోటు
తన హర్ష వివశత్వమున చూపు చిరునవ్వు
తెనుగురాజు కిరీటమునకు వన్నె
తన సంశయమ్ము రీతినిచూపు తలయూపు
తత్కాల జయవిరుద్ధమ్ము ఫలము
తన నిరుత్తరభావమున చూపుమాంద్యము
అవసరానవసర మరయు చర్చ

తన మహామూర్తి తెల్గు మేధావిశేష
పరిణితి(శ్రీ)ని పండినపంటగాగ
వెలుగు సచివుడు మును తన కొలువుముందు
రాజశిశుహత్యకై యపరాధి నేడు.

న్యాయము మూర్తిమంత మయినట్టుల పొల్చెడి(ప్రాడ్వివాకు లం
తాయిరుప్రక్కలన్ తగు విధంబున కూరుచునుండ్రి రాజుధర్మచే
తోయుతు డామహాత్ములను "తోచినన్యాయము వెల్లడింపు డ
య్యా" యనినాడు వారలొకరైయొకరై యిటుపల్కినారునన్.

"తిమ్మరుసు హత్యచేసిన దే నిజమ్మ
టంచు సాక్షులు మమ్ము నమ్మించినారు
రాజ శిశుహత్య క్షమియించరాని నేర
మందు కగుశిక్ష బలవంత మైనచావు.

కరపదయుగ్మముల్ కలిపికట్టి కనుల్ పెరికించి తిండి నీ
రెరుగని చావు శిక్షగ వహించుటకున్ తగినట్టిదాని తి
మ్మరు సానరించినాడు, దయమాలినవాడయినాడు, తొంటిబు
ద్ధిరమ నశించిపోయిన మతిభ్రమణం బిది కృష్ణరాణ్మణీ!"

*　　　*　　　*

తెలుగురా జదె శిక్ష విధించినాడు
తిమ్మరుసు మోము రాజుకై తిప్పలేదు
భటులు దోషిని వెంటనే పట్టి రాజు
అనుమతిని నిర్వహింపగ నరిగినారు.

"ఒక్కమాటుగ తల నూడగొట్టిన పోద
బలవన్మృతికి ఏల పాలుచేయ ?
ఎంతచేసిననేమి యీ రాచవారికి
తుదకిట్టి దురవస్థతోడి చావె ?
అతడొనర్చిన మహత్తరసేవ లోనెంచి
క్షమియించు బుద్ధిలే దేమి తనకు ?
తనకు రాజ్యంబేమి తగులబడ్డది ? అంత
అతనిచేతనె దక్కి నట్టిది గద ?
కావలయునన్న రాజ్యమునకై నిసుంగు
ప్రాణములు తీయగానేల ? పార్థివునకె
నీళ్ళు కోడడా ?" యంచు ననేకగతుల
భూపుని కృతఘ్నతకు మంత్రి పొందినట్టి

మహాదవస్థకు లోలోన మరగిపోయి
ఒకరనినమాటగూడ వేరొక్కరనక
పోయినారు ప్రజల్ క్రోధపూరితాత్ము
లంతలోన కృపాపూరితాత్ములు నయి.

* * *

పెంచితి, పెద్దచేసితి, అభీప్సితసిద్ధికి జీవవాయు ల
ర్పించితి మొన్నదా కిపుడు పెద్దతనంబున లేనిపోని క
ల్పించినవాడనై పరిభవించి కనుల్ దులిపించె భూపు డీ
వంచన నీపరీక్ష ? తగవా ? పగవాడవ ? శ్రీవధూధవా !

ఆంధ్రసమ్రాట్టు నన్నయ్యా యనిననాడు
నీరూపు లోన వర్ణించుకొంటి
ఆంధ్రశత్రుమారిపు లవఘళించిననాడు
నీ శంఖరవము ధ్వనించుచుంటి
ఆంధ్ర సత్కవిబృంద మగ్గించి పొగడిన
నీ పొగడ్తల రీతి నేర్చుకొంటి
ఆంధ్ర మహాజను లతడె తిమ్మరు సన
నీవంక చూపుల నిలుపుకొంటి

అడుగడుగునందు నీయాశ లల్లుకొంటి
నైన పూర్వార్జితంబె న న్ననుసరించె
నీమహాలీలలో మాయ నేర్వలేని
బుద్ధిహీనుడనై దేవ, పొగులుచుంటి.

కూటికి నీటికిఁ - వదలుకొంటి ఋణంబు, కనుల్ కృపాణ దు
ష్పాటికముల్, మనస్సు వివశం బొక చేయని నేరపుఁ విధిఁ
మాటలు తొట్రిలుఁ తలపుమాత్రము నీపయి లగ్నమైన దీ
పాటికినైన ప్రాణములు బాపుము గోపకులాంగనాస్మరా !

ఆపదనాడె చూపులకు నందును దేవుడు, సౌఖ్య మందుచో
తోప డటంచు వెక్కసముతో యమలోకమహానలార్చులఁ
తాపితు చేయుచుంటివి వృథా, ఇక రోజో మరొండొగాని అ
బ్బా పడువాడగా నిహాముపై నిముసంబును బాధ మాపతీ.

తిమ్మరుసు నింతభక్తుఁడా తెలుగురాజు
నానవెట్టంగలట్టి మేధానిధాన
మంతియే యనుకొంటివో ? అటులకాదు
నిన్ను లోగొన్న బాహ్యాసంపన్ను డితడు.

రేనికిలేదుపో దయ ! భరించుట నీకును కష్టమైన గా
నీ; నను దోషిగా జనము నిందయొనర్చని రీతిచేయు మం
తే నిను వేడుకొందును, విధిఁ తలక్రిందొనరించలేవు నీ
వైనను, మంచిచెడ్డలు స్వయంకృతముల్ అనుభూతిముక్తముల్.

నామరణాంతమందున కనంబడు సత్యము, రాజు స్వీయ శం
కామలినుండు భూప్రజ వికారజితుల్ తమ తప్పెరింగి నీ
తో మొరవెట్టుకొందు రని తోచెడినప్పుడు చెప్పవయ్యా "చిం
తామృతులార, తిమ్మరుసు ధన్యుడు శాశ్వత జీవితాత్ముడుఁ.

అని మహామంత్రి తిమ్మరుసయ్య ఖైదు
కటకటాలకు చేతులు కలియగట్టి
మొండివారిన దేహమునుండి వెలికి
ప్రాణములుపోని దురవస్థ పరితపించి
నాల్గురోజులు చెరలో ననాధవోలె
చితికి కృశియించి మూల్గి త్యజియించె తనువు.

* * *

కన్నులు లొట్టలై జలము కార్పు మొగంబున క్షీరనిర్మలం
బున్నవమై కపోలముల నుంచు దరస్మితమూర్తి యొండు భూ
భృన్నయనాగ్రభాగము చరించుచు క్షేమము నీకు నీ ప్రజల్
తిన్నగనుందురా ? సరిగ దిద్దుదువా నృపనీతి ధర్మముల్ ?

మునుపటిరీతిగా దెసల మ్రోయుదువా జయభేరి ? కానుకల్
కొనియెదవా ? సమస్తమనుకోని విధంబున సత్కరించుటల్
కనియెదవా ? రిపుప్రకరకంఠ విదారణ హేతిసంహతి
స్వనితముగా తెలుంగుధరశాసనముల్ పొనరింతువా ప్రభూ ?

వీరనృసింహరాయ లనిపించిన "అయ్యపదంబు" నేటి కె
వ్వారికి చెందుచున్న దనువారల కేమని చెప్పెదీవు ? తత్
ప్రేరణలేని రాజ్యపదవీపరివృత్తసుఖావబోధ సం
ఙ్ఞారమణీయతాగుణ విచారణ లేరికి తెల్పుదో ప్రభూ ?

రాయచూరున మ్లేచ్ఛరాజు కంపించిన
గతికి కారకు తెల్పగలవె. యిపుడు ?
గజపతి నెత్తిపై కాలు ఘట్టించిన
యుక్తికారకు డెవం డూహ సేయు ?
మా కొండవీటి నల్లాడించి విడిచిన
తరి దారిజూపు బోధకుని తలతె ?
బహ్మనీ మ్లేచ్ఛసంపదల విద్యాపురి
రాసులపేర్చు హర్తకు డెవండు ?

సామదాన క్రియాభేద చండతా సు
ధీవిశేషణ చతురుడౌ తిమ్మరుసును
కొడుకునుఁ జంపె ననుమిష గ్రుడ్లుతీసి
చంపగల్గితివా ? తొంటి జాడ మరచి.

ఈరక్తపుంబొట్టు నెవరు పెంచిరటన్న
"అప్పాజి" యను రోజు లరసికొనుము
చనిపోవుతండ్రి యెవ్వని కప్పగించె నాఁ
అప్పాజి" కనుమాట లరసికొనుము
ఆమహాసామ్రాజ్య మంత నీ గెల్వ నాఁ
"అప్పాజి" శక్తి యం టరసికొనుము
ఆమహారాణి పెండ్లాడిన దెట్లన
"అప్పాజి" యుక్తియం టరసికొనుము

రాత్రిపగ లనకుండ నీ రాణివాస
సౌధముల నాకు కేల్మోడ్చి స్వాగతంబు
లిచ్చి "మామయ్య వచ్చె వాయించవచ్చు
వీణ" నని సంతసమున దేవేరులకును
ఆజ్ఞయిడు రోజు లొక్కమా రరసికొనుము.

అనిపృచ్ఛించుచు వెంటనంటుచున్నపాంతర్వ్యంబు మంజింపుచుఁ పనియొక్కండును తోచనివిగతిగా బాధించుచుఁ, రాజు ప్రక్కను, ముందుఁ, వెనుకఁ, అహర్నిశముధిక్కారించితగ్గించుచుఁ కునభవ్యాస్తముగా కనంబడుచు, గగ్గోలించి రాపాడుచుఁ.

ఒక మహాభూతమై రాజు నొరగజేసె
చివికి, జీర్ణించి, శల్యమై చివర కతఁడు
మంచమును పట్టె మనసులో మరగుచున్న
వ్యాధి కెవ్వండు మందు నీయంగలండు ?

* * *

ప్రాతర్భానుమరీచిమాలికల పైపై దాల్చి కాలంబు మి
థ్యాతంత్రాంకము, నాడు పొల్చినది, విద్యారణ్య పౌరశ్రుతిఁ
ద్యోతంబైనది కుట్ర, రాజశిశు హత్యోద్యోగ పారీణ చిం
తాతూర్యంబులు మ్రోగి, మేలుకొని అంత న్విన్న రారాజునుఁ

ముకుళితమైన కన్నుగవముందర నాడుచునున్న మూర్తివై
పుకు తలత్రిప్పి అశ్రుకణముల్ దిగజార్చుచుచూచి "తండ్రి మ్రొ
క్కుకొనెద, నన్ క్షమింపు మిక కోపముమానుము దోషమున్నవా
రికి తగుశిక్ష నీవె పొనరించితి వాత్మను చీల్చినావు పో.

కొడుకును చంపినా వనెడి కోపమునన్ వివరించలేక దుం
దుడుకున "తిండి నీరముల దూరము చేసి కనుల్ పెకల్చి చం
పు" డని విధించినాను సుమి, భూపుని గొప్పతనంబు చూప; ఇ
ప్పుడు నను చంపుచుంటివి, ప్రబుద్ధుడవే! చనిపోయి మంత్రివే!

అన్నము నీరు లేక కనులై నను విచ్చుక నిన్ను బోలె నీ
పిన్నటనుండి సూనువలె పెంచిన రాజు గతించుచుండెనో
ఁపన్న త్వదీయశిక్షయె స్వయంధృతమైనది నాకు గూడ నే
కన్నులు గల్గివిచ్చుటకు గాంచను తానకమూర్తి ముందుగన్.

బాకీచెల్లిన దీ మహాకథను చెప్పంజాలువా రెవ్వరున్
నా కేతప్పును కట్టిపెట్టకు, సమానంబైన శిక్షాగతిన్
నీకున్ నాకును చావు సంఘటిలె, కానీ! తెల్గుసమ్రాట్టు మే
థా కాలుష్యను శాశ్వతంబగునుగాదా ? తిమ్మరాయాగ్రణీ.

అని భావించుచు నేత్రయుగ్మకము సాయంసంధ్య కాలాబ్జరా
గిణిపై రేకుల మూతమూగుట ప్రసంగించెన్ దివాంతంబుతో
డను, రాజన్యుని ప్రాణవాయువులతోడన్ తిమ్మరాణ్మూర్తి పో
యువ దాంధ్రానికంటెనీ రిగిరిపోయిం దంతరాగ్నిచ్ఛటన్.

పాణిగ్రహణము

[కళింగరాజు గజపతి. కృష్ణరాయలచే పరాజితుడు. తత్ప్రతీకార పరీక్షకుడును. కూతును కృష్ణరాయల కిచ్చి ఆమెచే నాతని చంపింప యత్నించినాడు. కాని విఫలుడు. తిమ్మరుసు కృష్ణరాయల కంగరక్షకుడు. కథ కళింగరాజతనయా కృష్ణుల చేతో మేళనములో లీనమైనది. ఇందు కాధారము పెద్దన్నగారి చాటువు "కూతు రాయలకును కూర్చునాడు" అనునది.]

"స్వామిరా! కూతురుతోడి పెండ్లి జరిగించగ మీకు కాళింగుడే
మేమోవ్రాసెనటే? ముహూర్తబల సామీప్యంబు గుర్తించి పో
తామన్నారట మీరునుగ; వరులుగాదా? కన్యకుగ శుల్క మెం;
తీమాత్రంబును చెప్పకుండితిరి, పోనీయండి సిగ్గైనచో.

సమరములోన నోడియును శత్రుడు మామగ మారి శాశ్వత
ప్రమదము కూర్చునం చిహపరంబుల భేదము లేకయుండగా
సమదగజేంద్ర కేసరియు చారుకురంగవిలోకనప్రభా
భ్రమితముగా నృపా బిడియపడ్డది ముందరిచూపు లేకయే.

భూమిధవుల్, సహస్రశతపుష్పసుగంధిపరీవృతుల్, మహో
ద్ధ్రీమహితుల్, సమత్వము వరించి గుణాగుణ దృష్టిలోభులై
తాము చరింపబోయెడి పథం బనుకూలము కాదొ యెంచరా
సామెత పైడి పైదలి వశత్వము రాజులకైన తప్పదో ?

నిన్నో; మొన్నో, ఫలాభవింపబడి తానే పిల్చి యర్పించు క
న్యన్ని ర్వ్యాజముగా కళింగు డిది మా యూహాగురంబే మొ? మీ
రన్ని యోచనచేసియే బహుబహువా)యుఁ చేసినారా ప్రభూ
సన్నాహం బొకయింతలే కరెగి వస్తామంతయుఁ చూచియే."

అనుచు హాస్యము, హితము, ముం దాచరింప
నైన కార్యము, సూచించి ఆననమున
చిఱునగవు లేతతళ్కు-లు మెఱయ నిల్చె
మా మహారాజు ప్రక్క- తిమ్మరుసు మంత్రి.

"త్రిప్పల్ వెట్టిన శత్రుకోటునడి, స్వాధీనుండునై, కూతురిఁ
ఇప్పిస్తానన అట్టులే యనుచు వ్రాయింపించితిఁ గాని నే
తప్పో, ఒప్పో, తలంపలే దది ప్రమాదంబేమొ చింతింపలే
దప్పాజీ కల దన్నియుఁ సరిగసేయఁ తోడ నెల్లప్పుడుఁ.

అను ధైర్యమె నాపాలిటి
పెనుదైవము పోయి, పెండ్లి ప్రేరణమేమో
కనివత్తము వేరైనఁ
చనుగా కాతఁడు యముని సాన్నిధ్యంబుఁ."

అనుచు కృష్ణరాయలు భార మతనిమీద
డించి, సేనాధిపతుల రప్పించి, తగిన
కట్టుదిట్టంబు బొనరించి, గజపతిపురి
జొచ్చినాడు పెండ్లికి సర్వశోభనముగ.

* * *

“గజపతియింటిలో పులిముఖంబున గోవు జనించె నేటి క
క్కజముగ, నిన్న నే మగడు కట్టిన తాళికి తండ్రిమాటకే
గుజగుజనోవు నీ రకపు కూతురు పుట్టుటకంచె రాయొ, ర
ప్పొ, జడము లేవయిన పుట్టిన సంతసమంది యుందునే.

పెండిలిపేరుపెట్టి, రిపు పిల్చి, బహూకృతిచేసి, ముగ్ధుడై
యుండగ, నాడు-నేపడిన యుద్ధపరాభవ రోష హేతి మ
చ్చుండత రార్చు లార్తునని సంబరమందితి గాని యింటిలో
నుండిన శత్రువుఁ తెలియనోపని యంధుడ నైతి నేటికిఁ.

జనకునికన్న బంధుని, విశాంపతికన్నను దేవునిఁ ధరఁ
కనము మగండుగా మెడకుకట్టిన నూ లొక తెంపులోనె పో
వును ; జనకత్వమో తనువు పోయినదాకను నిల్చు నస్థిరం
బునకు స్థిరంబు వీడు తలపుల్ జనియించెనె? వెర్రియైతినే?

నాయన తీర్చుకొంటిని ఋణం బిదె శత్రునిమస్తకం బిదే
తీయని వెచ్చనెత్తురులు తెట్టెలుగట్టిన చేతిప్రేళ్లిదే
కాయపు సందుసందును వికావికచేసిన బాకు ; దీనితో
పోయిన ప్రాణముల్ తమకమూల్యపు కానుక లంచు పల్కఁగఁ

మగడు మగడని ఎవ్వడో మొగము నైన
మునుపెరుంగని యొక శత్రువును సహించి
కన్నవారల కడుపులు కాల్చినావు
బ్రతికియును చచ్చియును నొక్కఁ ఫలమె నీవు.”

అని చురకత్తి చేతగొని, ఆత్మజపైపుకు చూచి చూచి, కం
డిన మొగ మింతవాంచి, జగతిఁ బరికించి, శివంబు లెత్తువా
నిని బురుడించి నిల్చునెడ నిల్వక, తోచక, విశ్రమించకఁ
కనులను నిప్పులఁ జలము కార్చుచు నున్నదుడైన తండ్రికై.

మొగము త్రిప్పెను రాయల మోజుకత్తె
క్రొత్త పెండ్లికూతురు, శాంతగుణపు రూపు
వోలె నిల్చి, తండ్రి కరము ముడిచిపట్టి
నట్టి చురకత్తి తనచేత నట్టె లాగి.

"మగ డను ప్రేమభావ మభిమానము నీకయి వీటిబుచ్చి నీ
పగ యడిగింతు ఆపయిన పట్టిని చూడవు నేడె బంధముల్
తెగిమెను నీకు నా"కనుచు దీవ్యదఖండతటిల్లతాధగ
ధగల వెలింగిపోయె పద్మదామణి తండ్రియె అద్భుతంపడఁ.

* * *

మదనాస్త్రమితపీడితాత్మకుడు, ప్రేమస్థానకాళింగ సూ
తదయాపాంగవిలోకనపరమాతత్యక్తకాఠిన్యుడుఁ
హ్రాపయాహ్లాదివచస్సుమాత్తరతి పారీణుండుగాతోచి, స
ముద్రదితుం డట్టులరాజు పాన్పుపయి పోవుఁ నిద్ర జాగ్రత్తలోఁ.

నిద్దురమంపులోన శయనించెను రాజనుకొన్న దింతయుఁ
సద్దునులేక లేచినది శాటి బిగించిన దంతరవ్యథఁ
మొద్దయినట్టి లోప్రణయ మోహములఁ దిగజార్చుకొన్న దా
ముద్దియ కృష్ణదేవు కనుబొమ్మల నద్దిన దోషరక్తిమఁ.

తలకడ మున్నె గుప్తముగ దాచినకత్తిని తీసికొన్న దు
త్పలసమనీలతారకలపై పరివేషముగొన్న నీటిబిం
దుల తనపైట నద్దినది; దోసిలియొగ్గి ప్రియాంఘ్రి పద్మముల్
తలపయి హత్తుకొన్నయది, ధ్యానముచేసిన దొక్కలిప్తపై.

మరునిముసంబులోన పిడిమాత్రము నిల్చినకత్తి రాజు పే
రురమున నాటుకోవలసియుండెను, గాని నృపుండు మున్నె త
త్కరకరవాలముల్ కలియగా బిగబట్టుచు, మందహాస సుం
దరవదనాబ్జుడై "తరుణీ తప్పొకయింత యొసంగనట్టి నన్,

కత్తిపోటులతో చంపగా నదేల ?
కుపితతావకాలోకన కుంతములనె
గ్రుచ్చి హింసింపలే కయ్యెకొరకు పడిన
శ్రమము వృధ యయ్యె అప్పాజిశక్తి యిద్ది.

అనుకొన్నంతయునైన దంతయును సవ్యంబైన దీకత్తితో
పనిలే దింక, విరోధ మున్నయెడ తీర్పన్ వచ్చు వేరొక్క వ
ర్తన"నం చల్లసమాడు పార్థివు కరద్వంద్వంబునన్ మూర్ఛవో
యెను శాంతామణి పాపపంకిలకళంకీభూత సౌహార్ద్రితన్.

* * *

గజపతి పశ్చాత్తాపము
గజపతి కన్యానురాగ కందళిత మనోం
బుజు డగు నరపతి మురువును
ప్రజలకు నాడైన వన్నపానసమములై.

నవవధువుతోడ రారాజు నగరులోన
చిత్రవిభవోత్సవముల వేంచేసినాడు
లలితకళలెల్ల నాటి విలాసములకు
భావసౌధ నిర్మాణముల్ ప్రబలచేసె.

కాలము దాటిపోయిన దోషానొకనాడు ధవుండు రాణి వా
హ్యాళికి పోయినారు, పవనాంతరసైకతవేదికాస్థితుల్
బాలశశిప్రభన్ మెరుగుబారిన వృక్షనికుంజపత్రముల్
గాలికి మ్రోగుచుండగ సుఖంబుగ సంలపనాదిలోలురై.

తాము మును పొనరించు వర్తనము లెల్ల
చెప్పుకొనజొచ్చి రాయమ చెప్పుచుండె
తండ్రి తన్ను నాడన్న వృత్తాంత మంత
వింతగా ఇంతలో గాలి విసురులోన.

"గజపతియింటిలో పులిముఖంబున గోవు జనించె నేటి క
క్కజముగ అందుకే తెలుగు కాంతుని నవ్వులలేత తెల్పు టం
బుజములు మోముపై విరియపూచిన" దంచు వినంబడెన్ ధరా
భుజుడును రాణి ఆ దెసకె మోముల త్రిప్పుచు లేచిచూడగన్.

తిమ్మరుసు చెప్పుచుండగా తిమ్మనకవి
వినుచు "ఊఁ" కొట్టుచును పోవుటను గ్రహించి
రాంధ్రరాయలు రాణియు "ఆత్మకథను
మరువ దిక జన"మంచు లో మురిసికొనుచు
సాగిపోజొచ్చిరంట ప్రాసాదమునకు
చిరునగవు దొంతరలు ముఖసీమ నిలువ.

కృష్ణదేవరాయలు

[కృష్ణరాయని ఆముక్తమాల్యద చదువగా కలిగిన ఆవేశమే
యీ పద్యముల కాధారము]

ఆకడ రాజరాజు మొద లాంధ్ర సరస్వతి నిష్టదేవతా
స్వీకృతిలో యజించి మురిపించి భజించెను, అంతరాంత రా
ర్చాకలనంబులోపల విశాంపతు లెందరొ శీర్ష మొగ్గి నా
రీకడ నీవు నిల్చి వెలయించితి వంత్యసమర్చనావిధుల్.

అతడొక్క కవివర్యు నాదరించెనె కాని
కవియన్న పేరు తా గాంచలేదు
అతడొక్కటె కృతి నంది యబ్బెనెగాని
తత్కాలకృతుల గుత్త గొనలేదు
అతడొక్క భాషనే అరయగల్గెనెగాని
దేశభాషల లెస్స తెలియలేదు
ఆతడొక్కటె నడయాడ జూచెనుగాని
అష్టదిగ్గజయాన మరయలేదు

అయిన నాతడె పూర్వుడై యలరుకతన
నిన్ని లోపించినను తానె హెచ్చినాడు
అన్ని కల్గియు చివరవా డైన నీవు
అతనితో సాటి కైనావు ఆంధ్రరాజ.

నీ "యామ్ముక్తదమాల్య" వాసనలు వాణీకుంభవక్షోజశా
ట్యాయత్తం బగుపీనెతంత్రిపయి బాహాటించె మాధుర్యముల్
స్వాయంభూ ప్రతిపన్నసృష్టి కవి జీవజ్ఞానవిద్యాగుణ
ప్రాయప్రౌఢిమలంచు తజ్ఞులిట చెప్పంజొచ్చి రెల్లప్పుడున్.

గండపెండేరములు కవుల కీ వచ్చును
కవి హృదయము పిండగలడె రాజు
ఏనుగంబారీల నెక్కించవచ్చును
కవి మనస్సున నెక్కగలడె రాజు
కృతు లెన్నియైన పేరిచి పుచ్చుకోవచ్చు
కవితారసము పీల్చగలడె రాజు
పొగడింతలను వేలు పొందగావచ్చును
కవి యూహ లందుకోగలడె రాజు

అది మహాయుగ సారస్వతాత్మ పండి
రాజుగా తెల్గు గ్రుడ్డి యరణ్యములను
పరువమును కాంతి పీగని పారిజాత
పుష్పమయి నిల్చినది జ్ఞానపూజకొరకు.

పద్దెము పద్దె మొక్కమణి, పట్టినదెల్లను పైడిముద్ద యీ
విద్దె నెటుల్ గ్రహించితివొ వేయికినొక్కడుగూడ నీవలెన్
దిద్దగలేడు కావ్యకళ తీర్చినము త్తెపు పేర్లుగా కథల్
సుద్దులు వర్ణనల్ మతపుసొంపులు నీతులు గ్రువ్వినావు పో.

కథ నడపించు రీవి, మతఖండనముం జరిగించుధాటి, భూ
మిథవ నయప్రసక్తిని గమించెడిచాతురి, కాలవర్ణనా
వధులను దాటునేర్పు, కనువారికి నీ 'కవితాపితామహం'
బుధి ఒక నీటిబుగ్గ అయిపోవదః త్వత్కృత వస్తుసృష్టిలోఁ.

అవునా లేతతనంబు, మార్దవము, చిత్రాకర్షణాధార భూ
తవరిష్ఠాద్భుతగోస్తనీఫలరసద్రాక్షంబు నీపల్కులఁ
తవులఁ లే దనుమాట సత్యమె భవద్ధాటీనిరాఘాటసా
టవ సామ్యంబగు పౌరిషిమం బమరఘంటాటంకృతందున్నదే ?

తొలి జన్మంబుల నీవై
సలిపిన సాహిత్యపూజ సార్థకమయి మా
తెలుగున "ఆముక్తముగా"
ఫలియించిన దెల్ల కవుల పైపై మెరుపై.

నతి

ఓంకారస్వరలీనమై నిగమనాదోపాసనాధీనమై
కైంకర్యప్రతిపాద్యమై భువనరక్షాదక్షమై తాండవా
హంకారస్థిరచంద్రమశ్శకలశైత్య ప్రాప్తశాంతత్వమై
శంకాసంకులమైన నీయునికి ఆశాసిద్ధి కల్పించుతన్.

తనసెగకన్ను మంటలకు దగ్ధుడు-కాని ప్రియా విలాపమా
ర్గణపరిలబ్ధనైజకరుణామృతవృష్టి, పునఃప్రభూతజీ
వను డశరీరు డాతని జవంబున కంతమునందు లోగిపో
యిన ఘృణిమూర్తి మమ్ముభరియించుత కష్టసుఖంబులందునున్.

తన వేణుస్వనమోహితల్ మగలబంధాల్ ద్రెంచి జాబిల్లివె
ల్లున పాదంబులజాడలారయుచు మ్రొక్కుల్ వెట్టుచున్ రాత్రులె
ల్లను బృందావనవీథులన్ దిరుగుచుండన్ యామునశ్రీతనున్
తనుకుంజంబుల దాచివెట్టుకొను ధూర్తత్వంబు శంసించెదన్